

Etičko i političko u poeziji Zbigniewa Herberta

Dautović, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:025985>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ZAPADNOSLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI
KATEDRA ZA POLJSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
Ak. god. 2022./2023.

Martina Dautović

Etičko i političko u poeziji Zbigniewa Herberta

Diplomski rad

Mentorica: dr.sc. Đurđica Čilić

Zagreb, rujan 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

*Hvala dragom Bogu, sv. Riti, mentorici, svim profesorima s polonistike, prijateljima, obitelji,
a posebice mojoj mami koja mi je uvijek bila najveća podrška!*

Sadržaj

Sadržaj.....	iv
1.Uvod.....	1
2. Povijesni kontekst.....	3
3. Kulturna i književna tradicija.....	7
4. Politika i Herbertovo stvaralaštvo.....	12
4.1. Političko u poeziji Zbigniewa Herberta.....	13
4.2. Pjesničke proze.....	18
5. Poezija kao svjedočanstvo.....	23
5.1. Vjernost kao etička kategorija.....	27
5.2. Gospodin Cogito.....	28
5.2.1. Poruka gospodina Cogita – etički manifest i izraz vjernosti.....	30
5.3. Herbert i Elzenberg.....	32
5.3.1. Etika i estetika.....	36
6. Zaključak.....	39
Literatura.....	41
Sažetak.....	46
Summary.....	46

1.Uvod

Zbigniew Herbert je jedan od najistaknutijih moralnih i umjetničkih autoriteta poljske književnosti i kulture druge polovice 20. stoljeća i jedan od najpoznatijih i najprevođenijih književnika poslijeratne generacije.

Herbertov je život i stvaralaštvo djelomice obilježeno iskustvom Drugog svjetskog rata i sovjetske okupacije. Herbert je tvrdio kako je tijekom rata sudjelovao u pokretu otpora iako to nikad nije potvrđeno, ali je zato u kasnijim godinama komunističke vladavine, odnosno u vrijeme Solidarnosti, postao dijelom političke oporbe javno protestirajući protiv režima. „Rat mu je trajno promijenio pogled na svijet; bio je mladi srednjoškolac kad je izbio, a poslije je mjesto gdje je rođen i odrastao postalo dio strane zemlje. Lice Poljske trajno se mijenjalo, društveno, politički i fizički. Ova iskustva djelomično objašnjavaju Herbertovo ustrajanje na jasnom moralnom stavu sposobnom oduprijeti se kolebanjima povijesti” (Carpetner J. i B., 1980: 38). Andrzej Franaszek (1998) kaže kako predmet zanimanja kod Herberta nije „čista“ povijest koja se spominje u školskim udžbenicima već egzistencijalna situacija jednog čovjeka upletenog u povijest. Herbertovo viđenje tragedije rata često se obrađuje u analizama njegovih djela, posebice poezije, i to najčešće u usporedbi s ostalim pjesnicima ratne generacije pa tako Danuta Opacka-Walasek (1996: 63) piše kako Herbert ratnu krizu prevladava na drugačiji način od Tadeusza Różewicza i Czesława Miłosza. On ne odbacuje vrijednosti prošlosti već ih pokušava spasiti i „gradi od njih most nad katastrofom i postavlja na njega ljude koji su znali sačuvati te vrijednosti kako bi živi mogli od njih uzeti naslijeđe” (Isto: 66).

Herbert svoje stavove o političkoj i društvenoj stvarnosti te vladajućima nije iznosio izravno, nego u prenesenom značenju, metaforički i alegorijski, što se može iščitati i u njegovoj poeziji, a upravo je to temeljni predmet interesa ovog diplomskog rada koji će se baviti moralnom dimenzijom Herbertove poezije i sustava vrijednosti koju ona sadrži odnosno pitanjem na koji su način politika i etika predstavljeni u njegovim pjesmama. Kako bismo odgovorili na to pitanje, u radu ćemo predstaviti društvenopovijesni i književnopovijesni kontekst u kojem je Herbert stvarao; pokušat ćemo odgovoriti na pitanje je li njegova poezija čitljiva i razumljiva jedino u pozitivističkom interpretacijskom ključu, tj. s obzirom na kontekst u kojem je pisana i u kojoj mjeri je njezina interpretacija ovisna o tom kontekstu. Dotaći ćemo se važnosti antike u stvaranju Herberta, odnosno na koji je način uklopio književnu i kulturnu tradiciju u svoju poeziju. Posvetit ćemo pažnju i utjecaju filozofije i etičkih stajališta Henryka Elzenberga na Herberta i odnosu koji je pjesnik imao sa svojim profesorom i dugogodišnjim prijateljem.

Konačno, pokušat ćemo iščitati najvažnija etička stajališta i moralni obzor koji je inherentan Herbertovoj poeziji.

2. Povijesni kontekst

Zbigniew Herbert je rođen 1924. godine u Lavovu, u dobrostojećoj obitelji koja mu je omogućila bezbrižno djetinjstvo, ali je bio svjedok teških i nestabilnih društvenih i političkih prilika u Poljskoj. Kada se rodio, u Poljskoj je vladala loša gospodarska situacija, to je bilo razdoblje u kojem su se pokušavale gospodarski ujediniti tri dijela Poljske (Tymowski, 1999: 120). U to je vrijeme vladala i velika podjela u narodu na temelju nacionalnosti, religije i pripadnosti političkoj stranci, a teška gospodarska situacija je samo pogoršavala situaciju. Nakon samo 20 godina nezavisnosti, Poljska ponovno doživljava okupaciju; 1. rujna 1939. Njemačka napada Poljsku, a isto čini i Sovjetski Savez samo 16 dana kasnije (Isto: 128). Herbert je imao 15 godina kada je okupacija počela, a živio je u gradu kojemu ovo nije bila strana situacija, gradu koji je „bio otok u povijesnoj bujici osvajanja, naseljavanja, ratova i prestrojavanja granica gotovo 1000 godina, a koji je samo od Prvog svjetskog rata bio dio Zapadnoukrajinske Narodne Republike, Poljske, Sovjetskog Saveza, Nacističke Njemačke, pa opet Sovjetskog Saveza.“¹ Lavov je Herbertu bio vrlo važan, to je bilo mjesto njegova djetinjstva, *kamen na kojem je rođen* kako je napisao u pjesmi „Moj grad“ („Moje miasto“) posvećenju upravo Lavovu.

Tijekom Drugog svjetskog rata, nacisti su zatvorili sve visoke i srednje škole s ciljem pretvaranja Poljaka u robove (Tymowski, 1999: 133), ali su se, uz mnoge druge podzemne organizacije čiji je cilj bio obrana nacionalne svijesti, dostojanstva i državnog interesa (Paczkowski, 2001: 40), pojavili ilegalni oblici školstva pa je tako i Herbert svoje srednjoškolsko školovanje završio u poljskom podzemlju. Ipak, svi pokušaji da Poljska osigura svoju potpunu neovisnost bili su zaustavljeni. Iako se Poljska pri završetku rata nalazila na pobjedničkoj strani, gubici i štete koje je pretrpjela bili su neopisivi te je „iz rata izašla sa smanjenim teritorijem i vladom nametnutom izvana“ (Tymowski, 1999: 140).

Komunisti su vrlo brzo preuzeli potpunu vlast uništavanjem ostataka podzemnih organizacija, razbijanjem Poljske seljačke stranke umjesto koje su stvorili Ujedinjenu seljačku stranku (ZSL) te su ujedinjenjem Poljske radničke stranke (PPR) i Poljske seljačke stranke (PPS) ukinuli Poljsku socijalističku stranku (Isto: 141-143). „Komunisti su težili potpunoj promjeni društvenih struktura, odbacivali su poljske povijesne i nacionalne tradicije te želju za nezavisnosti, tako karakterističnu za Poljake. Namjeravali su izgraditi drukčije društvo nove

---

¹ <https://www.theage.com.au/national/victoria/keeping-faith-with-a-city-under-siege-zbigniew-herbert-s-journey-20220302-p5a0yb.html>

kulture, mentaliteta i ideala“ (Isto: 143-144). Vladao je staljinistički teror, izmišljale su se optužnice za zatvaranje članova Zemaljske armije, donesene se brojne smrtne kazne, pokrenuta je nasilna kolektivizacija, a kultura je doživjela najteži udarac u razdoblju između 1949. i 1954., kada su svi oblici izražavanja morali služiti propagandi, odnosno nametnuta su pravila socrealizma (Isto: 146). „Neki umjetnici i znanstvenici ušutjeli su budući da nisu mogli objavljivati ono što su željeli, a nisu željeli objavljivati ono što se od njih očekivalo“ (Paczkowski, 2001: 228). Među njima je bio i Herbert koji je u to vrijeme pisao pjesme „za ladicu“ „jer nije htio pisati po narudžbi i nije htio objavljivati ono što nije u skladu s njegovim svjetonazorom“ (Čilić, 2009: 261).

Teror staljinističkog režima je oslabio 1954. godine, godinu dana nakon Staljinove smrti te je kritika partije postajala sve glasnija, stanovništvo se bunilo protiv kolektivizacije, loše materijalne situacije, progona Crkve, kulturne politike koja je sprečavala slobodno izražavanje i mnogih drugih situacija u zemlji koje se terorizirale živote Poljaka. Godina 1956. je označila prekretnicu; umro je Bolesław Bierut, vođa komunista u Poljskoj, održane su prve demonstracije radnika u Poznańu koje komunistička vlast nasilno ugušila što je rezultiralo smrću mnogih prosvjednika (Tymowski, 1999: 147), a prvi sekretar partije je postao Władysław Gomułka koji je obećao mnogo promjena kao što su veći stupanj neovisnosti o Sovjetskom Savezu, prestanak progona Crkve, prihvaćanje određenih poljskih kulturnih i nacionalnih težnji i sl. Mnoge od ovih reformi su bile provedene među njima i ograničenje cenzure i pritiska na umjetnike. Većina reformi međutim nije dugo potrajala te su povučene nakon kratkog vremena, a vladajući su se vrlo brzo vratili na prisilno uvođenje socijalističkih promjena. Cenzura nad svim oblicima stvaranja je ponovno ojačala što je potaklo 34 intelektualca da 1964. godine napišu protestno pismo upućeno vlastima, a odgovor autorima bile su represivne mjere (Isto: 148). Još jedan u nizu udara na kulturu bilo je skidanje *Dušnog dana* Adama Mickiewicza s kazališnog repertuara Narodnog kazališta u Varšavi 1968. godine jer je vodstvo Poljske ujedinjene radničke partije (PZPR) smatralo kako je uprizorenje ovog djela bilo antirusko i antisovjetsko, a situacija je izazvala oštre reakcije poljskih intelektualaca i studenata. Varšavski ogranak Saveza poljskih pisaca 29. veljače donio je rezoluciju, koju je predstavio književnik Andrzej Kijowski, osuđujući kulturnu politiku koju provodi tim Władysława Gomułke. Na zadnjoj izvedbi *Dušnog dana*, održanoj 30. siječnja 1968. godine, došlo je do demonstracije publike koja je skandirala protiv cenzure i za umjetničku slobodu što je dovelo do intervencije policije i uhićenja mnogih. Trojici studenata varšavskog sveučilišta: Henryku Jabłońskom, Adamu Michniku i Henryku Szlajferu, koji su zagovarali građansku

slobodu i veću autonomiju sveučilišta i znanosti, ukinuta su studentska prava zbog sudjelovanja u demonstracijama te informiranju stranih novinara o svemu što se događalo. Sve je ovo dovelo do još jednog prosvjeda održanog 8. ožujka u dvorištu Sveučilišta u Varšavi na kojem su se prisutni pobunili protiv kršenja Ustava Poljske Narodne Republike, represije nad studentima i uskraćivanju prava na obranu demokratske i nezavisne tradicije poljske nacije te su dali punu potporu spomenutoj rezoluciji književnika. Prosvjed je završio nasilnim rastjerivanjem i uhićenjem mnogih studenata čime su započela tzv. ožujkska događanja: studentski prosvjedi širom države i političke borbe unutar Poljske ujedinjene radničke partije tijekom kojih je Mieczysława Moczara, tadašnji zamjenika ministra unutarnjih poslova i vođe tzv. „partizana“, svim silama pokušavao oslabiti Gomułkinu vlast. 28. ožujka održan je posljednji skup na Sveučilištu u Varšavi tijekom kojeg je usvojena „Deklaracija studentskog pokreta“, u kojoj je akademska mladež zahtijevala slobodu mišljenja i udruživanja, ukidanje cenzure, uvođenje transparentnosti javnog života, društvenu kontrolu državne imovine i poštivanje ustavnih građanskih prava. Komunistička je partija sve ovo predstavila kao cionističku zavjeru izazivajući antisemitske i antiintelektualne osjećaje te su uspjeli spriječiti uspjeh pokreta intelektualaca i studenata od kojih su mnogi uhićeni, izbačeni sa Sveučilišta, a velik je broj akademika, pisaca i glumaca emigrirao u tom razdoblju, posebice oni židovskog podrijetla.²

Dvije godine poslije, izbili su štrajkovi u Gdańsku, Gdyni i Szczecinu na koje su vlasti odgovorile pucanjem na nenaoružane radnike. Gomułka je nakon toga izgubio vlast, a na njegovo mjesto je došao Edward Gierek (Tymowski, 1999: 149). Na početku 70-ih je trajalo kratko razdoblje boljeg životnog standarda stanovništva, ali od sredine 70-ih se vraća na staro. Kriza je svake godine postajala sve očiglednija, „način na koji je komunistička partija vodila državu je bio temeljen na partijskoj stegi, korupciji, nepostojanju demokracije, vlasništva i osjećaja odgovornosti za rad i gospodarstvo zbog čega je došlo do anarhizacije života“ (Isto: 150). U lipnju 1976. godine je došlo do novih radničkih protesta nakon naglog povećanja cijena, a s ciljem obrane progonjenih radnika je osnovan Komitet obrane radnika (KOR) čije je djelovanje vlast pokušavala zaustaviti. Polako se pojavljivao sve veći broj oporbenih organizacija kao što su već spomenuti KOR, studentski komiteti, listovi koji nisu podlijegali cenzuri i sl. Upravo je kultura imala veliki utjecaj na formiranje stavova poljskog društva, a od posebne je važnosti bilo djelovanje intelektualaca i umjetnika u emigraciji koji nisu bili pod stegom cenzure te različite institucije kao što su Književni institut u Parizu, časopis *Kultura* i Radio Slobodna Europa koji su pomagali u informiranju društva. Katolička crkva je također

---

² <https://dzieje.pl/aktualnosci/marzec-68>

imala veliki utjecaj na narod, bila je mecena umjetnosti, utočište u vremenima kad narod nije imao svoju slobodu, a posebno važan događaj je bio izbor poljskog kardinala Karola Wojtyła za novog papu Ivana Pavla II čiji je posjet Poljskoj 1979. narodu ulio osjećaj jedinstva i snage. Mnogobrojni štrajkovi koji su se proširili Poljskom 1980. godine doveli su do formiranja štrajkaških komiteta koji su predstavljali radnike cijelih regija, a poljski intelektualci koji su bili u oporbi postali su njihovi savjetnici (Isto: 152-154), među njima i Herbert. Počeli su pregovori s vlasti koje je morala popustiti zbog sve većeg broja štrajkova te su prihvatili prijedloge koji su uključivale povećanje plaća, ukidanje cenzure i sl. Ubrzo je stvorena sindikat koji je djelovao kao oslobodilački društveni pokret pod nazivom Solidarnost (Solidarność) na čijem je čelu bio Lech Wałęsa, vođa sindikata brodogradilišta u Gdańsku. Tijekom koegzistencije Solidarnosti i PZPR-a došlo je do mnogih sukoba, štrajkova, blokiranja reformi te se gospodarsko stanje uvelike pogoršalo. Pritiskom Sovjetskog Saveza, ustupci PZPR-a se nisu dugo zadržali te je s 12. na 13. prosinca 1981. godine uvedeno izvanredno stanje pod vodstvom generala Wojciecha Jaruzelskog i Vojnog vijeća nacionalnog spasa koji su nasilno gasili štrajkove, uveli policijski sat i vojne komesare u tvornice, a vođe Solidarnosti zatvarali (Isto: 155). Kao i tijekom prethodnih okupacija, poljski narod nije odustajao; započeo je masovni civilni otpor, pokrenuto je podzemno izdavaštvo koje je gušilo propagandu komunističke partije, a iako je sindikat Solidarnost morao prijeći u ilegalu, njihovo mirno djelovanje je dovelo do međunarodne podrške te je Poljskoj počela pristizati pomoć iz raznih zemalja, a Wałęsa je 1983. godine dobio Nobelovu nagradu za mir. Ratno stanje nije nikako koristilo vladajućima, jaz između vlasti i naroda je postajao sve veći, partija je gubila svoju moć u zemlji, rasli su dugovi, gospodarska situacija je bila jako loša te su se društvo i oporba sve žestocije borili protiv komunističke vlasti, a vrhunac je bio još jedan val štrajkova 1988. godine. Napokon, 1989. godine provedeni su izbori za Sejm i Senat nakon pregovora oko „Okruglog stola“ na kojem su sudjelovali predstavnici vlasti, oporbe i Crkve, a na kojima je PZPR osvojio samo dva mjesta. Također je, ponajviše djelovanjem Lecha Wałęse, formirana vlada čiji je predsjednik bio Tadeusz Mazowiecki, a koja je bila prva nekomunistička vlada u državama tadašnjeg sovjetskog bloka. Nakon dugo iščekivanog povratka nezavisnosti, Poljska je krenula na put reformi i obnove (Isto: 156-157). U tom kontekstu Herbertova poezija koja je čitana na opozicijskim okupljanjima, njegovi stihovi koji su se ispisivali na transparentima štrajkaša, dobivaju dodatnu interpretacijsku dimenziju, ali se ona, naravno, u svom pozitivističkom tumačenju ne iscrpljuje.

3. Kulturna i književna tradicija

Nakon ovih teških povijesnih i političkih događanja u Poljskoj, a posebice nakon užasa Drugog svjetskog rata, neki Poljski pjesnici odbacuju mnoge elemente predratne poezije i ne pronalaze nikakve vrijednosti u povijesti smatrajući kako je, nakon terora ovog rata, potrebno pronaći nove obrasce pisanja. Herbert je ipak imao drugačije mišljenje, on ne odbacuje potpuno dosadašnje kulturne modele već ih koristi kako bi izvukao lekciju za suvremenog čovjeka (Popovic, 2007: 74-75) i pokazuje bezrezervno poštovanje prema prošlosti za razliku od mlađih pjesnika koji su debitirali u njegovo vrijeme (Čilić, 2020: 80).

Herbertova duboka privrženost kulturnoj tradiciji predstavljena je u njegovoj poeziji osobito često u referencama na starogrčki i latinski mit i kulturu, ali on im pristupa na kritički način (Popovic, 2007: 75) te stvara poveznice sa suvremenom kulturom. Stanisław Barańczak (1974) kaže kako se Herbert, osvrćući se na svijet mitova, poziva na vječne moralne vrijednosti, nepromjenjive razlike između dobra i zla koje je ljudska kultura sačuvala; ali suočavajući mit sa sadašnjošću, propuštajući mitske niti kroz filter svijesti dvadesetog stoljeća, ukazao je i na to koliko je te vrijednosti teško pretočiti u djelo nakon svih iskustava, sumnji i razočarenja našeg stoljeća. „Tradicija koju evocira s takvim zadovoljstvom govori o odnosu čovjeka sa svijetom i postaje temelj stoljetnih napora da se objasni čovjekovo mjesto u svemiru“ (Jakubowska-Ożóg, 2012: 71).

U pjesmi „Zašto klasici“ („Dlaczego klasycy“), za koju Herbert (2004: 6) kaže da ne predstavlja najbolje njegov pjesnički program, ali da je jednostavna i govori o stvarima koje su mu bliske, pjesnik uspoređuje dva događaja; antički i suvremeni, kako bi izazvao sukob i otkrio razliku u stavovima i ponašanju između ova dva razdoblja. Prvi dio pjesme tematizira Peloponeski rat, odnosno neuspješnu ekspediciju Tukidida zbog kojeg je *atenska kolonija / Amfipolis / pripala Brasidi / jer je Tukidid kasnio sa spašavanjem*. Tukidid je preuzeo odgovornost za ovaj događaj tako što je *platio za to rodnom gradu / doživotnim progonstvom*, te svjestan svoje greške ne ulazi u velika opravdanja već *Tukidid kaže samo / da je imao sedam brodova / da je bila zima / i da je brzo plovio*.

U drugom je dijelu pjesme predstavljena slika ratnih generala modernog vremena koji se, za razliku od Tukidida koji je časno postupio nakon svog neuspjeha, ponašaju oholo i krive podređene ne preuzimajući odgovornost za svoje greške:

*generali nedavnih ratova
ako se dogodi slična afera*

*cvile na koljenima pred pokoljenjem
hvale svoje junaštvo
i nevinost*

*krive podređene
zavidne kolege
neprijateljske vjetrove*

U trećem je dijelu pjesme objašnjena uloga ove usporedbe:

*ako temom umjetnosti
bude razbijeni vrčić
i mala razbijena duša
s velikim samosažaljenjem*

*ono što će ostati iza nas
bit će kao plač ljubavnika
u malom prljavom hotelu
kada sviću tapete³*

Ovdje je zapravo iznesen problem suvremene umjetnosti, odnosno strah prema onome u što se ona pretvara. Razbijeni vrč i duša motivi su krhkosti suvremenog svijeta i umjetnosti koja je sklona pretjeranom i nepotrebnom samosažaljenju i nihilizmu, te predstavljaju nestajanje svih vrijednosti koje su važne za društvo kao što su hrabrost, suzdržanost, čast i odgovornost koje je posjedovao Tukidid, za razliku od generala iz nedavnih ratova. Degradacija vrijednosti je prikazana i kroz sliku ljubavnika čiji susret završava svitanjem, čime je veliki osjećaj kao što je ljubav sveden na prolaznu romansu. Ljudi modernog vremena su egoistični, vođeni trenutnim hirovima, a kasnije se ne mogu suočiti s posljedicama i razbijaju se kao vrčevi prepuštajući se besmislu i sažaljenju. Iako neizravno, lirski subjekt u ovoj pjesmi naglašava svoju sklonost klasicima i antičkim vrijednostima za koje smatra kako bi se trebale preslikati u modernom vremenu.⁴

---

³ vlastiti prijevod

⁴ https://poezja.org/wz/interpretacija/2974/Dlaczego_klasycy

U pjesmi „Apolon i Marsija“ („Apollo i Marsjasz“) Herbert ima malo drugačiji pristup klasičnoj kulturi pokazujući da ona nije toliko različita od sadašnjosti, odnosno sugerira da je „okrutnost koja dominira njegovim vlastitim vremenom zapravo već bila prisutna u navodnom zlatnom dobu kulture“ (Popovic, 2007: 83) što je najbolje vidljivo u opisu Marsijinog tijela s kojeg je Apolon oderao kožu što uvelike podsjeća na brutalnost rata:

gola brda utrobe

bijeli klanci probavnog trakta

šuštave šume pluća

slatki brežuljci mišića

jezera žuči krv i drhtaji

hladni vjetar kostiju

nad solju pameći⁵

U pjesmi „Apolonu“ („Do Apollina“) Herbert se dotiče problema poezije nakon Drugog svjetskog rata. U prvom dijelu pjesme je predstavljen opis Apolona u liku animiranog kipa koji je *zadubljen u slušanje vlastite pjesme* koja je toliko apstraktna i nadrealna da se približava tišini: *uzdigao je liru do visine tišine*. Apolon zapravo u ovoj pjesmi predstavlja pjesničku tradiciju koja je kroz navedene opise predstavljena kao nehumana i sterilna (Isto: 78) što je potpuno u suprotnosti s mnogim Herbertovim stajalištima koja su, kao što će biti predstavljeni kroz ostatak rada, bazirana na suosjećanju i humanosti. U nastavku pjesme, govornik se izravno obraća bogu, odnosno pjesničkoj tradiciji, govoreći kako je sve vezano uz njega zapravo iluzija u čijem je stvaranju sudjelovao i on sam: *Izmislilo sam ti prste / vjerovao sam tvojim očima*, te zahtijeva od Apolona da mu vrati nadu koju je izgubio vjerujući u ovu iluziju na što on ne može odgovoriti jer je slomljen (Isto: 78-79):

vrati mi

mladi krik

ispružene ruke

i moju glavu

---

⁵ Prevela Čilić, Đurđica. (2009: 25)

u golemoj perjanici oduševljenja

vrati mi moju nadu

šutljiva bijela glavo

tišina –

napuknuti vrat

tišina –

slomljeni pjev

Ono što Herbert ovom pjesmom pokušava reći je kako se „prijeratna pjesnička praksa pokazala neadekvatnom pred ratnim strahotama. Stara poezija diskreditirana je prije svega time što nije predvidjela katastrofe te se, kada je došao rat, pokazalo da kategorije stare poezije, poput „heroj“, „junak“ („bohater“), i njezine strukture radnje, poput one o povratku heroja iz rata, više nisu primjenjive, a stara poezija i njen ideal apolonskog estetskog sklada pokazali su se nesposobnima bavljenja punim opsegom ljudskog iskustva i stoga su podbacili na moralnom planu“ (Isto: 80-81):

proricanja poezije su pogrešna

sve je bilo drugačije

drukčiji je bio požar pjesme

drukčiji je bio požar grada

Junaci se nisu vratili s puta

Nije bilo junaka

Nedostojni su preživjeli

Ali Herbert na kraju pjesme zaključuje da, iako je stara poezija izgubljena, ništa nije zauzelo njezino mjesto (Isto: 81):

ostalo je samo prazno postolje –

trag ruke koja traži oblik⁶

---

⁶ vlastiti prijevod

Herbert je bio fasciniran i drevnom umjetnošću koju je vidio kao „područje smislenog traganja za uzorima jer su njezini sačuvani tragovi – u arhitekturi, kiparstvu i slikarstvu prije svega – dostupni suvremenom čovjeku i omogućuju mu iskorak iz vlastitog vremena u prošlost europske civilizacije“ (Čilić, 2009: 265). Ipak, Herbert je umjetnosti, kao i gore spomenutim mitovima i antičkoj tradiciji, pristupao kritički, otkrivajući u svojoj poeziji okrutnost prema robovima, ljudima drugih kultura, životinjama koja je bila prisutni prilikom njezinog stvaranja (Isto) te „podsjeća na našu odgovornost prema tradiciji, prema povijesti pokušavajući ju ostvariti podsjećanjem na one koji su žrtvovani u ime nekog višeg cilja. Javlja se kao zagovornik onih koji su neumoljivim mehanizmima povijesti ostali na marginama, u sjeni, bez imena, identiteta i važnosti“ (Isto: 266). To čini u pjesmi „Klasik“ („Klasyk“) u kojoj se spominje veličanje rječitosti i učenosti rimskih državnika i moćnika te Dioklecijanove terme, monumentalni kompleksa antičkog carstva, dok se zaboravlja patnja mnogih robova koji su sudjelovali u njihovoj izgradnji:

*Veliko drveno uho začepljeno vatom i Ciceronovim
gnjavažama. Velik stilist – kažu svi. Danas više nitko ne piše
tako duge rečenice. I kakva erudicija. Čak i s kamena umije
čitati. Samo nikad se neće domisliti da su žilice mramora
u Dioklecijanovim termama naprsle krvne žile robova iz
kamenoloma.⁷*

Može se zaključiti kako je Herbert, iako fasciniran kulturnom i književnom tradicijom, svjestan njenih nedostataka, ali je također sposoban iz njih izvući vrijednosti koje suvremenom čovjeku mogu biti putokaz i zato se likovi iz mitova, antike i književne tradicije pojavljuju u mnogim Herbertovim pjesmama. Preko njih on daje svoj etički i politički komentar, što će biti prikazano u drugom dijelu rada.

---

⁷ Prevela Čilić, Đurđica (2009: 16)

4. Politika i Herbertovo stvaralaštvo

Politika je uvelike utjecala na prisutnost Herbertove poezije među poljskom publikom; Herbert je godinama bio odsutan iz poljskog javnog života zbog odbijanja pisanja prema komunističkim normama književnosti odnosno zbog ne podlijevanja vladajućim trendovima, što je nekim njegovim suvremenicima omogućilo bolji početak i financijsku sigurnost, te je zbog toga smetao mnogim političkim uglednicima u vlastitoj zemlji, a pretpostavlja se da je s tim povezana i činjenica da nije dobio Nobelovu nagradu iako je bio nominiran nekoliko puta (Rabęda, 2020: 184). Herbert je unatoč svim represijama odlučio ostati neovisan te se preselio u Varšavu u kojoj je živio u teškim uvjetima. Kao što je već spomenuto, godinama je pisao „za ladicu“ i objavljivao samo u nezavisnim časopisima kao što su *Tygodnik Powszechny*, *Twórczość i Dziś i jutro*, u kojem je debitirao 1950. godine s tri kratke pjesme (Isto: 182). Njegov književni prvijenac *Struna svjetla* (*Struna światła*) izlazi 1956. godine u vrijeme tzv. Jugovine kada je došlo do stišavanja staljinističkog terora. Godinu nakon izlazi i druga njegova zbirka pod nazivom *Hermes, pas i zvijezda* (*Hermes, pies i gwiazda*). Uspješnost ovih zbirki rezultirala je stipendijom Saveza poljskih pisaca za odlazak u Pariz nakon čega, tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina Herbert putuje Europom. U šezdesetima Herbert objavljuje još dvije zbirke: *Studija predmeta* (*Studium przedmiotu*) i *Natpis* (*Napis*). Kao što je spomenuto u povijesnom kontekstu, sedamdesetih godina prošlog stoljeća dolazi do sve jačeg izražaja protivljenja pisaca protiv tiranije vladajućih u što je bio uključen i Herbert. Godine 1974. Herbert je zajedno s Zygmuntom Mycielskim bio autor „Pisma 15“ kojeg je potpisalo 15 poljskih književnika i intelektualaca, a kojim je apelirao na vlasti da Poljacima koji žive u SSSR-u omoguće doticaj s poljskom kulturom (Isto: 184). Te iste godine izlazi zbirka *Gospodin Cogito* (*Pan Cogito*) zbog koje će se tada „formirati kult Zbigniewa Herberta jer ga je dio književnika i intelektualaca prepoznalo kao moralni uzor“ (Čilić, 2009: 263). Herbert se počinje sve češće javno protiviti režimu sudjelujući na protestima; u drugoj polovici 70-ih sudjeluje u stvaranju prvog književnog časopisa neovisnog o cenzuri: *Zapis*, a 1975. potpisuje „Memorijal 59“ protiv planiranih promjena ustava Narodne Republike Poljske. Posljedica toga bio je pjesnikov boravak u Njemačkoj od 1976. do 1979. godine, jer mu je u Poljskoj zabranjeno tiskati (Rabęda, 2020: 182-184). Osamdesetih, u vrijeme vladavine Jaruzelskog tijekom koje su pisci bili pod stalnim nadzorom, i u vrijeme izvanrednog stanja, Herbert i njegova žena ostaju u Poljskoj te Herbert, zbog ograničenog pristupa javnom govoru, sudjeluje na tajnim crkvenim okupljanjima na kojima čita neke od svojih najpoznatijih pjesama koje su prisutni tumačili kao prosvjed protiv totalitarnog sustava i ratnog stanja reagirajući na njih

pljeskom i usklicima (Isto: 182). Jedna od pjesama čitana na ovakvim okupljanima je i „Raport iz opkoljenog grada“ („Raport z oblężonego miasta“) iz zbirke *Raport iz opkoljenog grada i druge pjesme (Raport z oblężonego Miasta i inne wiersze)* koja izlazi 1893. godine, a koja se „aluzivno referira na ratno stanje u Poljskoj“ (Čilić, 2009: 263): *gledamo u lice gladi lice vatre lice smrti / najgore od svih – lice izdaje*.⁸ Lagano naziranje kraja tiranije komunističkog režima dovelo je do toga da čitanje Herbertovih pjesama nije bilo prisutno samo na podzemnim okupljanjima i među književnicima i intelektualcima već i među običnim čitateljstvom u Poljskoj pojavljivanjem njegovih pjesama u školskom kurikulumu od 1982./83. godine kada je izrađen novi nastavni program nakon godina zasićenosti rada školstva ideologijom socijalizma (Rabeđa, 2020: 177-178). Kroz sljedećih desetak godina izlaze i njegove tri posljednje zbirke: *Oproštajna elegija (Elegia na odejście)*, *Rovigo (Rovigo)* i *Epilog nevremena (Epilog burzy)*.

4.1. Političko u poeziji Zbigniewa Herberta

„Ako je Herbert politički pjesnik, on je politički u širem smislu da je on pjesnik pobune, opozicije. On nije pjesnik partija ili platformi“ (Carpenter, B. i J., 1980: 39). Zapravo, uvjetno ga čak možemo nazvati antipolitičkim i antipartijskim pjesnikom zbog univerzalnosti humanističke poruke koju sadrži, čemu ćemo se još vratiti. Kao što je već spomenuto u prethodnom poglavlju, Herbert je u određenim situacijama javno kritizirao komunističku vlast, a kritika je vidljiva i u njegovoj poeziji, ali najčešće ne direktno, već kroz alegoriju i ezopovski jezik. „S obzirom na ključne probleme svoga doba - prevlast sustava nad čovjekom, države nad pojedincem, sile nad zakonom, despotizma nad građanskim društvom, te konačno prevlast netolerancije i laži nad duhom slobode i istine - Herbert je bio prisiljen posezati za šifrom, za bajkom i prisposodobom, koristiti paraboličnu strukturu dvostrukih i skrivenih značenja, točnije skrivenih od očiju policije, ali čitljivih naciji“ (Burka, 1984).

Herbert je komunizam vidio kao igru pretvaranja, „predstavu u kojoj vlastodršci igraju ulogu upravitelja kazališta; njihova glavna briga je uvjeriti publiku da je ono što se događa na pozornici jedina stvarnost. Ipak, prava tragedija događa se iza pozornice, tamo se odvijaju zločini i zvjerstva počinjeni tijekom staljinističke vlasti“ (Carpenter, 1987: 10). To je posebice naglasio u pjesmi „Što sam vidio“ („Co widziałem“), koju je posvetio pripadniku Zemaljske

---

⁸ Preveo Blažina, Dalibor (2009: 39)

armije i kasnije političkom zatvoreniku Kazimierz Moczarskom, koju je komunistička vlast osudila na smrt, a kasnije pomilovala:

je li to zadnji čin

komada anonimca

plitkog kao pokrov

punog prigušenog jecaja i

hihota onih

koji odahnuvši s olakšanjem

što je ponovno uspjelo

poslije uklanjanja mrtvih rekvizita

polako

podizhu

*okrvavljenu zavjesu*⁹

Herbert u pjesmi spominje i jezik propagande koji lažira stvarnost pa kaže kako su usta *čovjeka podvrgavanog mučenjima* kao *dvije trnove grančice oguljene od kože* jer on, kao žrtva sustava, mora sudjelovati u izgovaranju laži iz straha, kako bi sačuvao život, a pjesnik ga vidi kako nakon toga *sigurno sjedi u krugu obitelji / priča šale jede juhu* kao da se ništa nije dogodilo. No Herbert ga ne osuđuje, zapravo razumije ovakvo ponašanje jer je svjestan kako „instinkt života zahtijeva uništavanje sjećanja” (Carpenter, 1987: 11). On suosjeća jer, kako je rekao u eseju „Labirint na moru”: „Nema drugog puta u svijet, osim puta suosjećanja” (Herbert, 2009: 203). Ipak, laži i počinjeni zločini ne smiju ostati neotkriveni, a odgovornost očuvanja sjećanja na događaje i sprečavanje opasnosti da istina padne u zaborav pada na pjesnika i njegovu poeziju (Isto).¹⁰

Još jedna pjesma koja se može iščitati kao politički komentar na komunizam, ali i kao model primjenjiv na mnoge totalitarne sustave je „Povratak prokonzula“ („Powrót prokonsula“) u kojoj Herbert opet koristi antički kontekst kako bi opisao suvremene događaje. Iako je mjesto

---

⁹ vlastiti prijevod

¹⁰ Uloga pjesnika kao svjedoka i onog koji pomaže u održavanju sjećanja je detaljnije je opisana u nastavku rada, tj. u poglavlju pod nazivom Poezija kao svjedočanstvo

radnje stari Rim, što se može zaključiti prema spomenutom Tacitu, rimskom povjesničaru koji je živio u godinama oko 55. - 120., Herbert zapravo govori o suvremenoj Poljskoj i Staljinu koji, kako kaže Jacek Łukasiewicz (1995: 39) nalikuje caru iz pjesme. Prokonzul je naziv za konzula pri kraju mandata kojega je Senat obično postavljao za upravitelja neke rimske provincije sa svim vojnim, civilnim i sudbenim ovlastima, a prokonzul u pjesmi najavljuje povratak na carski dvor upravo iz jedne od tih provincija. Postoje međutim rigorozna pravila koja je car postavio na dvoru, iz kojih je očito da je riječ o despotu koji ne bira sredstav za obračun s nelojalnim podanicima. Ona su nalik stvarnosti u zemlji kojom vlada komunistička vlast, gdje su Poljaci prisiljeni na pokornost, jer će ih inače smatrati neprijateljima vladajućeg sustava. Zato prokonzul smišlja načine na koje će preživjeti izbjegavajući da se potpuno pokori vlastima i izgubi svoje dostojanstvo jer se ne slaže s politikom carskog dvora što je zapravo bila i realnost stanovništva Poljske Narodne Republike:

Kada se vratim nemam se namjere dodvoravati

pljeskat ću dlanovima odmjereno

smješkat ću se na unije diskretno se mrštiti

Neće mi zato dati zlatan lanac

ovaj je željezni dovoljan

/.../

jedno sam siguran vina s njim piti neću /

kada primakne svoju čašu oborit ću pogled

i praviti ću se da iz zuba

vadim ostatke jela

caru se uostalom sviđa građanska dužnost¹¹

„Povratak prokonzula“ može se iščitavati i kao alegorija o povratku emigranta u komunističku državu. Koristeći masku, Herbert govori o izborima i stavovima koji su relevantni za njegovu generaciju, pa čak i za njegovu vlastitu biografiju. Ponekad se navodi da je ova pjesma

---

¹¹ Preveo Malić, Zdravko (2009: 29)

skrivena polemika s Miłoszom, koji se, za razliku od Herberta, nije vratio iz emigracije u Narodnu Republiku Poljsku (Venclova, n.d.).

Herbert nije pisao samo o povijesnim i političkim događajima Poljske već postoje i pjesme u kojima tematizira specifična politička i povijesna događanja i u drugim zemljama pa tako jednu pjesmu posvećuje Mađarima, narodu s kojim Poljska dijeli dugu povijest i s kojim je uvijek postojala čvrsta veza pa ih tako vežu vladari kraljica Jadwiga iz anžuvinske dinastije (mađ. Anjou Hedvig) ili kasnije izabran princ Stefan Batory (mađ. Báthory) kao izabrani kralj Poljske, poljski general Józef Bem koji je postao mađarski nacionalni heroj sudjelujući u borbama tijekom ustanka iz 1848. godine, a za Mađare je posebno važna solidarnost koju su Poljaci iskazali tijekom Mađarskog ustanka (znan kao Mađarska revolucija) čiji je cilj bila neovisnost od Sovjetskog Saveza te obnova slobode govora i građanskih prava. Mađarima su uzor za ovaj ustanak bili upravo prosvjedi poljskih radnika u Poznańu te su tijekom demonstracija, koje su započele 23. studenog, bili prisutni i poljski nacionalni simboli. Nažalost, ustanak je ugušen u studenom te je kolateralna šteta bila ogromna. Poljaci su na to odgovorili humanitarnom pomoću u kojoj je sudjelovala cijela zemlja šaljući lijekove i darivajući krv (Banachowicz, 2020: 42-43). Mađarski pisac Sándor Márai je naglasio moralnu ulogu književnika u održavanju sjećanja na ove događaje na što su odgovorili mnogi pisci tematizirajući ovaj ustanak u svojim djelima (Isto: 44). „I Zbigniew Herbert pridružuje se plemenitoj skupini hvalospjeva branitelja slobode i svoju solidarnost s bratskim narodom iskazuje pjesmom pod naslovom „Mađarima” („Węgrom”)“ (Isto).

Zbog cenzure, ova je pjesma godinama bila bez naslova, tj. zvana je prema prvim stihovima koji kažu *Stojimo na granici*, zbog čega je bilo teško dešifrirati o čemu zapravo govori, ali nakon uklanjanja cenzure postalo je jasno kako je ovo djelo posvećeno mađarskom ustanku. Herbert izražava svoju podršku ustanicima kao stanovnik zemlje koja razumije njihovu borbu s komunizmom i koja se želi osloboditi i kriknuti:

Stojimo na granici

pružamo ruke

veliki konop od zraka

vežemo braćo za vas

od slomljenog krika

od stisnutih šaka

*izlijeva se zvono i srce
nijemo na strah*

*moli kamenje ranjeno
prosi ubijena voda
stojimo na granici
stojimo na granici*

*stojimo na granici
nazvanoj razum
Požar gledamo
smrti se divimo¹²*

Joanna Małgorzata Banachowicz (2020: 45) kaže kako Herbert u ovoj pjesmi jednostavnim, ali vrlo snažnim riječima izražava svoju solidarnost s mađarskim narodom u njegovoj herojskoj borbi te nastoji uspostaviti metaforičku vezu s Mađarima u borbi zvoneći na uzbunu, iako na trenutke tišina postaje najrječitija. Stih *stojimo na granici* ponavlja se četiri puta čime se posebno naglašava solidarnost s narodom u nevolji te se „stvara obrazac prevladavanja osjećaja usamljenosti stvaranjem zajednice temeljene na iskustvu patnje“ (Woiński, 2019: 279). „Ogromnost tragedije dobro dočarava metafora ranjenog kamenja i ubijene vode, koja odražava nemogućnost imenovanja njezine veličine. U posljednjoj se strofi između redaka postavlja retoričko pitanje o opravdanosti krvoprolića (*stojimo na granici / zvanoj razum*). Naposljetku, lirski subjekt konstatira kako čovjeku pred nemoći ne preostaje ništa drugo nego se „diviti smrti“, odajući počast onima koji su u ustanku umrli” (Banachowicz, 2020: 45). Tako je Herbert, pišući ovu pjesmu, djelovao u skladu s poznatom poljskom izrekom: „Poljak i Mađar - dva brata, i po sablji i po čaši“ („Polak, Węgier, dwa bratanki, i do szabli, i do szklanki“), a možemo dodati i po peru.

---

¹² Prevela Čilić, Đurđica (2009: 20)

4.2. Pjesničke proze

Komentari i aluzije na političku situaciju su kod Herberta posebno izraženi u njegovim pjesničkim prozama, kako ih je sam prozvao, a koje se javljaju u njegovoj drugoj objavljenoj zbirci pod nazivom *Hermes, pas i zvijezda* i pojavljuju se u svim ostalim zbirkama objavljenim nakon nje. Tematika ovih pjesama se ne razlikuje previše od pjesama u stihu; Herbert i dalje govori o etičkim, filozofskim pitanjima, o ratu i patnji, ali koristeći razigran, veseo, humorističan i ponekad djetinji ton (Carpenter, 1984: 77). Ipak, ove su pjesme označile određenu novinu u poeziji Herberta, puno izraženiji kritički komentar na aktualne političke zbilje kojih je u *Struni svjetla* bilo tek nekolicina i to u puno suptilnijem tonu (Stanaszek, n.d.). Herbert je u svojim pjesmama u prozi često koristio fabule iz dječje literature, posebice basni koje su bile popularne tijekom socrealizma, i pomoću njih se „suprotstavljao pozlaćenom optimizmu službene propagande opisujući mnogo manje ružičastu sliku stvarnosti. Pjesnik koji živi u totalitarnoj zemlji, gdje je slaganje s ideologijom važnije od slaganja s istinom, postaje posebno osjetljiv na laži” (Carpenter, 1984: 85). Jedna od pjesama u kojoj su korišteni elementi basne je „Vuk i ovčica“ („Wilk i owieczka“). U ovoj pjesmi Herbert se poigava s općeprihvaćenim istinama koje se nalaze u basnama pa tako vuk iz pjesme uvjerava ovčicu da ju mora pojesti jer je to konvencija Ezopove basne:

Imam te - rekao je vuk i zijevnuo. Janje je uprlo u

njega suzne oči. - Moraš li me pojesti?

Je li to stvarno potrebno?

- Nažalost, moram. Tako je u svim bajkama: Jednom

davno je neposlušna ovčica napustila mamu. U šumi

je sreća zločestog vuka koji je...¹³

Ali to nije ono što vuk zapravo želi, već to nalaže basna čiji bi moral bio izdan kada on to ne bi učinio iako bi on radije zajedno s ovčicom sjedio na stražnjim nogama i gledao zalazak sunca. „Vuk ovdje ima dvostruku ulogu: vuka iz basne i vuka kojemu je nametnuta uloga vuka iz basne. U prvoj ulozi on jednostavno lovi janje i jede ga, on je inkarnacija grabežljivosti. U drugoj ulozi on opravdava svoje postupke, a njegova izjava otkriva i dijalog sa samim sobom (*kako je glupo biti zločesti vuk*)“ (Lam, 1976: 92-93). „Argumenti vuka podsjećaju na često

---

¹³ vlastiti prijevod

inzistiranje na povijesnoj nužnosti kao opravdanju za mnoge vrste zločina” (Carpenter, 1984: 85). Lik vuka dobiva dodatnu psihološku dimenziju tješitelja ovčice govoreći joj da će se za nju pobrinuti netko drugi, da njezinu sudbinu stavlja u ruke nekih drugih autora ironizirajući tako uobičajenost i uniformiranost lektire, odnosno društva i društvenih konvencija iz čega se mogu iščitati Herbertova etička propitkivanja vlasti, nadređenih i podređenih i sudbina potlačenih u liku ovčice:

*Sve je u redu. Nakon smrti će se za tebe pobrinuti autori
poučnih lektira. Oni će doraditi pozadinu, motive i moral. Nemoj
me žaliti. Nemaš pojma kako je glupo biti zločesti vuk.*

U završnim rečenicama Herbert se izravno obraća čitatelju izričito napominjući da se ne treba žrtvovati za moral. Iako je vuk mislio da mora pojesti ovcu kako bi basna bila potpuna i moralna, „pjesma se ipak temelji na antimoralu, poručujući da se ne ide za moralom pod svaku cijenu“ (Lam, 1976: 93), odnosno da se ne treba slijepo pridržavati određenih konvencija i moralnih načela koje nameće vlast pa se tako vukovo djelovanje prema pravilima basne može gledati i kao prihvaćanje konvencija komunizma među konformistima koji su prihvatili lažni moral, nametnutu ulogu vladajućih.

*Da, da, draga djeco. Vuk je pojeo janje i onda se oblizao
Ne oponašajte vuka, draga djeco. Nemojte se žrtvovati za
moral.*

Mnoge od Herbertovih pjesničkih proza prikazuju grotesknost stvarnog svijeta: „Grotesknost razbija tekst iznutra i okreće se protiv tradicije dječje percepcije svijeta koja bi se trebala kretati od nesvjesnosti i nezrelosti prema kroćenju i razumijevanju svijeta” (Kramkowska – Dąbrowska, 2008: 443). Tako npr. u pjesničkoj prozi pod imenom „Car” („Cesarz”), „govornik je potpuno poput djeteta koje svoj opis stvarnosti gradi koristeći poznate obrasce iz bajke” (Isto: 444):

*Bio jednom jedan car. Imao je žute oči i krvođedu njušku.
Stanovao je u palači punoj mramora i policajaca. Sam. Noću
se budio i vrištao. Nitko ga nije volio. Najdraži su mu bili lov
i terror. Ali fotografirao se s djecom okružen cvijećem.
Kad je umro, nitko nije smio skinuti njegov portret. Pogledajte,*

*možda je u vašoj kući još uvijek njegova maska.*¹⁴

Ovdje je vrlo očito kako se radi o alegoriji Staljinove vladavine, ali i vladavine svakog drugog totalitarnog vladara. U ovoj pjesmi „groteska dječjim jezikom razotkriva ljudsku svijest, totalitarizmom snažno reduciranu. Svijest koja stalno mora krotiti svoj strah od nasilja vlasti (jer maska cara je još uvijek u kućama)” (Kramowska – Dąbrowska, 2008: 445). J.M. Coetzee (1990: 165) kaže kako je velik broj Herbertovih pjesničkih proza kritika komunističkog režima te primjećuje da te pjesme većinom imaju dvije teme: banalnost samog tirana te institucionalizaciju apsolutizma čak i nakon tiranove smrti, a uz to naglašava i kako je u tim pjesmama jasno vidljiva kritika usmjerena prema Staljinu što je, uz pjesmu „Car” očito i u pjesmi „Ruska bajka” („Bajka ruska“)

*Postarao je djedica car, postarao. Vlastitim rukama ne može
više ni goluba zadaviti. Sjedio je na prijestolju zlatan i
hladan. Samo mu je brada rasla do poda i niže.*

*Tada je vladao netko drugi, ne zna se tko. Znatiželjan narod
kroz prozor je zavirio u palaču, ali Krivonosov je prozore
zakrio vješalima pa su samo obješeni koliko – toliko mogli
vidjeti.*

*Na koncu je djedica car zauvijek umro. Zvonilo je, ali tijelo
nisu iznijeli. Car je zarastao za prijestolje. Noge prijestolja,
pomiješale su se s nogama carskim. Ruka je urasla u poručje.
Nisu mogli ga otrgnuti. A pokopati cara s prijestoljem –
šteta je.*¹⁵

Ovdje Herbert opet koristi groteskne prizore, kao što su obješeni ljudi koji gledaju kroz prozor i zarastanje cara za prijestolje, kako bi prikazao teror vladajućih, a pjesnička slika cara koji se

---

¹⁴ Prevela Čilić, Đurđica (2009: 18)

¹⁵ Isto (2009: 19)

ne može odvojiti od prijestolja simbolizira i Herbertovo stajalište o nemogućnost potpune destalinizacije u Sovjetskom Savezu (Gömöri, 1969: 55).

Vidi se da u ovoj vrsti poezije Herbert često tematizira odnos između potlačenih i vladajućih, a u mnogima od njih je uočljiva i empatičnost i socijalna osjetljivost prema često zaboravljanim slojevima društva, što ga tematski i politički određuje kao što je već spomenuto u pjesmi „Klasik“, koja je bazirana na antičkom primjeru. Sličnu tematiku ima i pjesma „Švalja“ („Szwaczka“) u kojoj tematizira problem onih koji se smatraju nižom klasom u suvremenom dobu: *Bit će pogreb one od prekoputa. / Švalje. Maštala je o vjenčanom prstenu, a umrla s / naprskom na prstu. Svi se tome smiju.*¹⁶ Ovi stihovi potpuno dehumaniziraju ženu o kojoj govore, svodeći je samo na njeno zanimanje koje se ne smatra dovoljno dostojnim, te je ismijana zbog onoga što je zapravo čini čovjekom, svojih želja i maštanja.

Još jedna pjesma u kojoj Herbert naglašava vrijednost suosjećanja je „Misa za zatvorenike“ („Msza za uwięzionych“) koju Herbert piše 1980–ih, a posvećena je već spomenutom Adamu Michniku koji je zbog svojeg sudjelovanja u studentskim prosvjedima i javnog protivljenja komunističkom režimu izgubio svoja studentska prava te bio zatvoren. Pjesma je u većini slučajeva iščitavana kao politička, što je razumljivo s obzirom na povijesni kontekst u kojem je nastala, ali Opacka-Walasek (1994: 112) smatra kako je takvo čitanje ove pjesme jednostrano te kako je zapravo u ovoj pjesmi etika iznad politike.

Osamdesetih godina 20. stoljeća često su se održavale mise za zatvorenike i žrtve režima te su one postale više politička manifestacija s ciljem pokazivanja protivljenja vlastima nego autentična i duhovna žrtva za stradalnike, tj, postale su sredstvo borbe. Herbert u pjesmi naglašava nesklad između teatralnog ozračja crkvi u kojima su se ovakve mise održavale i mračne stvarnosti suvremenog doba (Isto: 114) te smatra kako se žrtva mora dogoditi *na neprikladnom mjestu / bez mramorne glazbe / zlata tamjana bjeline*. „Da bi postala prava žrtva za poljske zatvorenike i one koji se bore na periferiji, njeno mjesto mora biti poljsko „ovdje i sada“. U ovoj pjesmi oni su definirani simboličkim znakovima zavičajnog krajolika, koji ujedno obilježavaju nacionalno i generacijsko postojanje“ (Isto: 117): *najbolje kraj glinokopa / ispod neuredne vrbe / kada krene kiša sa snijegom*. Motiv vrbe se često pojavljuje u Herbertovoj poeziji kao simbol Poljskosti te izraz tuge, nesreće, očaja koji vlada zemljom pogođenom raznim nedaćama. Tu sliku nadopunjuju simbolični prikazi poljske krize,

---

¹⁶ Isto (2023: 52)

svjedočanstvo političkih i povijesnih nedaća, gradeći atmosferu beznađa i destrukcije (Isto: 117):

u napuštenom rudniku

spaljenoj pilani

ili u skladištu gladi

gdje iz trošnih zidova

umjesto Anđela Suda

zjapi

sol

ocat

Junak ove pjesme svjestan je kako je i on jedan od članova razbaštinjenog svijeta kojeg predstavljaju navedeni motivi, što je vidljivo već iz prvog stiha gdje zatvorenike naziva svojimima, te je zbog njih spreman na žrtvu koja predstavlja spoznaju kako je etičko iznad političkog, a to je gesta pomirenja s neprijateljima, odnosno shvaćanje da su i oni koji se bore na drugoj strani samo žrtve politike koja uvijek započinje nove ratove koji uništavaju egzistenciju čovjeka (Isto: 119). „Uostalom, patnja je ta koja povezuje pojedince, razdvojena ljudska bića. To je univerzalno iskustvo – krik boli zvuči jednako bez obzira na promjenu kultura, povijesnog kostima. U korijenu sposobnosti poistovjećivanja s Drugim je osjećaj da je on dijelom ja – on također pati. Drugi postaje izvor etičke obveze“ (Franaszek, 1998):

ako to mora biti žrtva

treba se izmiriti

s braćom koja su pod vlašću nepravde

i bore se na granicama¹⁷

Junak ove pjesme spoznao je vrijednosti kao što su suosjećanje koje je iskazano kroz spremnost na pomirbu, svladavanje vlastitog ponosa kroz poistovjećivanje sa svijetom razbaštinjenih, a kroz prikaz žrtve kod neuredne vrbe umjesto u unutrašnjosti veličanstvene crkve, uspijeva razlikovati lažno blještavilo od istinskog smisla (Opacka – Walasek, 1994: 121). Sve su to vrijednosti koje Herbert stavlja iznad politike, vrijednosti koje etički definiraju njegovu poeziju što je tema sljedećeg poglavlja.

---

¹⁷ vlastiti prijevod

5. Poezija kao svjedočanstvo

Glavna etička načela Herbertove poezije proizlaze iz njegova viđenja poezije, odnosno iz toga što je prema njemu svrha poezije. „Poezija, uz stvaranje estetski privlačnih pjesničkih slika koje pobuđuju maštu i izazivaju pozitivne osjećaje ima i puno dublju ulogu pomaganja u spoznaji stvarnosti i stvaranja ontičkih, kognitivnih i etičkih pretpostavki” (Bal Nowak, 2010: 11) čega je bio svjestan i Herbert koji je stvarao u razdoblju okupacije, laži, propagande i cenzure, u razdoblju u kojem su pobjednici, u ovom slučaju i okupatori, pisali povijest. Upravo je iz toga proizašla njegova svijest o društvenoj obvezi intelektualaca i književnika da svjedoči, i da „pisac nije samo umjetnik nego i svjedok” (Carpenter, 1987: 5). To je izraženo u pjesmi „Poruka Gospodina Cogita” („Przesłanie pana Cogito”): *nisi spašen da bi živio / imaš malo vremena moraš svjedočiti*. Čin pisanja počeo se poimati kao čin bilježenja ili registracije činjenica (Isto). „Povijest, koja se ne može nositi sa svojom zadaćom i svjedočiti, pjesniku ne ostavlja alternativu nego da je se sam prihvati” (Carpenter, 2004: 25). To je možda najbolje vidljivo u pjesmi „Raport iz opkoljenog grada” („Raport z oblężonego miasta”) u kojoj se „lirski subjekt oglašava kao pripovjedač kroničar koji ima odgovornost i prema ugroženoj slobodi sugrađana, prema kolektivu, a njega čine ne samo svi trenutno opkoljeni nego i svi opkoljeni ikad: u prošlosti i budućnosti, o kojima ne zna ništa” (Čilić, 2020: 169):

*Prestar sam da nosim oružje i borim se poput drugi –
Voljom sudbine mi je preodređena mi je uloga kroničara
zapisujem – ne znam za koga – povijest opsade*¹⁸

Herbert posebice naglašava dužnost prema mrtvima odnosno „moralnu dužnost prema žrtvama povijesti” (Carpenter, 2004: 25). Kao što je Adam Michnik konstatirao (prema Najder, 2000: 139), Herbert [...] je to dosljednije branio nacionalne vrijednosti, što su one nemilosrdnije gažene. Bio je pjesnik nacionalnog sjećanja: sjećanja na svoje vršnjake iz domovinske vojske koji su strijeljani, oklevetani i osuđeni na zaborav, a to možemo vidjeti u pjesmi „Tri pjesme iz sjećanja” („Trzy wierszy z pamięci”):

živeći – usprkos

živeći – protiv

---

¹⁸ Preveo Blažina, Dalibor (2009: 38)

zamjeram sebi grijeh zaborava

/.../

život žubori kao krv

sjene lagano blijede

ne dopustimo da pali iščeznu

možda će oblak prenijeti sjećanje–

izlizani profil rimskog novca¹⁹

Etika je u pjesmama ove tematike povezana s metafizikom; ljudi su konstantno suočeni sa zajedničkom prijetnjom prolaznosti i smrti, posebice tijekom rata, pa tako suosjećanje s mrtvima i očuvanje sjećanja na njih postaje obaveza i za preživjele, ali i za pjesnike koji žive u određenom vremenu i prostoru (Frasaszek, 1998). „Za Herberta je solidarnost s prošlošću postala vitalna u suočavanju s ratom i okupacijom, praćenom nametanjem totalitarnog sustava. Herbert prihvaća nasljeđe i preuzima teret borbe za slobodu u životu i umjetnosti. U velikoj mjeri njegovo pisanje proizlazi iz osjećaja dužnosti prema mrtvima” (Gautier, 2013: 1718) te često u pjesmama naglašava vezu između onih koji su i dalje živi s umrlima koje ne smijemo zaboraviti kao u pjesmi „Naš strah” („Nasz strach”):

naš strah

nema lice pokojnika

pokojnici su blagi prema nama

nosimo ih na leđima

spavamo pod jednim pokrivačem²⁰

Frasaszek (1998) kaže kako se i motiv mašte javlja u Herbertovim pjesmama kao kategorija sjećanja na mrtve, odnosno kako kod njega mašta nema zadaću stvaranja iluzije i fiktivnih slika

---

¹⁹ vlastiti prijevod

²⁰ Prevela Čilić, Đurđica (2023: 64)

već povratka istini jednostavnih pojmova koji ne lažu kao što je suosjećanje i održavanje veze s preminulima, tj. pobjeda nad nepostojanjem. „Mašta vodi do Drugoga, propituje nepovratnost smrti, pa čak - u skromnim ljudskim razmjerima - uskrišava mrtve“ (Isto). Ovo je najbolje izraženo izraženo u pjesmi „Gospodin Cogito i mašta“ („Pan Cogito i wyobraźnia“):

Gospodin Cogito nikad nije vjerovao

trikovima mašte

/.../

maštu je koristio

u posve druge svrhe

htio je od nje napraviti

oruđe sućuti

/.../

dakle oživljavati mrtve

sačuvati primirje²¹

U ovom se aspektu svoje poezije Herbert razlikuje od nekih svojih suvremenika među kojima je i Miłosz koji nije vidio sjećanje na mrtve kao moralni argument i izvor vrijednosti pa tako u „Bijegu“ („Ucieczka“) piše: *Neka mrtvi govore mrtvima što je bilo* (Burka, 1984). Herbertovo neslaganje s određenim Miłoszevim stajalištima je spomenula i njegova žena Katarzyna koja kaže kako joj je Herbert pričao o Miłoszevim šalama o poljskim uniformama koje nisu dobro legle Herbertu napominjući kako su u tim uniformama njihovi sunarodnjaci gubili živote (Najder, 2000: 144), a Jerzy Sikora (2019: 328) navodi kako je Herbert tu šalu smatrao kršenjem njegove veze s mrtvima te da se u svojoj poeziji često pozivao na sliku puceta s vojničkih kaputa koje su iza sebe ostavili ubijeni pa tako u pjesmi „Dugmad“ („Guziki“) kaže:

/.../

samo nesavijeni gumbi

moćni glas tihih zborova

samo nesavijeni gumbi

---

²¹ prevela Čilić, Đurđica (2023: 117)

*gumbi s kaputa i uniformi*²²

Jedino što je ostalo od žrtava rata su nesavijeni gumbi koji se zapravo mogu gledati kao simbol naših vrijednosti, naše savjesti koja, baš kao ovi gumbi, mora ostati snažna i nesavijetljiva kako ju ne bi slomile sile vremena i kako bi se mogla boriti i svjedočiti za one kojih više nema.²³ Herbert na sličan način koristi i motiv kamena koji je, isto kao spomenuti gumbi, neslomljiv pa tako u pjesmi „Natpis“ („Napis“) kaže:

ponavljam stihove koje bih htio

prevesti na sanskrt

*ili na piramidu.*²⁴

„Sakralni karakter starog jezika i kamene građevine naglašava važnost deklaracije i izražava trajnost odluka. Važno je da riječi poezije ne obori vrijeme, da ih ne poništi nemila sudbina. Da bude izdržljiv kao kamen” (Mikołajczak, 2013: 50).

U pjesmi „Kamen“ („Kamyk“) Herbert kaže kako je kamen *stvorenje savršeno* za razliku od nas ljudi koji stalno griješimo i donosimo loše odluke, naš zanos i uzdržanost *nisu ispravni i puni dostojanstva* kao kod kamena, *kamenje se ne da osvojiti* za razliku od ljudi koji padaju na političke parole i lažna obećanja zbog čega lirski subjekt u ovoj pjesmi osjeća da ga kamen osuđuje i osjeća njegovu neiskrenost i pretvaranje:

osjećam da mi zamjera

kada ga držim u ruci

i njegovo plemenito tijelo

*prožima lažna toplina.*²⁵

Herbert je možda najbolje opisao svoje viđenje uloge poezije u samo dva stiha pjesme „Životopis“ („Życiorys“) koja glase: *Poezija je kći sjećanja / koja stražari nad tijelima u pustoši*, a iz viđenja poezije kao sjećanja, svjedočanstva i dužnosti prema mrtvima proizlazi i sljedeća etička kategorija Herbertove poezije – vjernost.

---

²² vlastiti prijevod

²³ <https://wroclaw.ipn.gov.pl/wro/aktualnosci/93318,Ojczyzna-i-pamiec-w-poezji-Zbigniewa-Herberta.html>

²⁴ prevela Čilić, Đurđica (2023: 9)

²⁵ prevela Čilić, Đurđica (2023: 73)

5.1. Vjernost kao etička kategorija

Vjernost u Herbertovoj poeziji predstavlja izbor određenih vrijednosti koje se opiru ideologijama i kušnjama vremena, a koje su u skladu s ljudskom savješću. Kako konstatira Opacka-Walasek (1996: 94) ta vjernost kojoj prethodi izbor, subjektivan je, individualan čin, koji se zapravo pokazuje kao zaštita ljudske autonomije od „ideološke vatre“. Vjernost dakle gradi čovjeka iznutra što mu onda omogućava da djeluje u svojoj okolini, a duboku ukorijenjenost vjernosti u čovjeku Herbert je opisao u pjesmi „Proricanje“ („Wrózenie“):

*kako je bespomoćna kraj nje linija vjernosti
kao krik u noći kao pustinjska rijeka
začeta u pijesku i umiruća u pijesku
možda se proteže dublje ispod kože
probija mišićno tkivo i ulazi u arterije
kako bismo noću mogli sresti naše mrtve
u unutrašnjosti gdje teče sjećanje i krv
u rovovima bunarima komorama
punim mračnih imena²⁶*

Vjernost se ovdje spaja s ljudskom krvlju, postaje dio čovjeka, „a ova „organska priroda“ vjernosti također ukazuje na njezin rang u Herbertovoj poeziji kao bitan i neophodan za ljudski život poput krvi” (Isto: 75).

U Herbertovim pjesmama o stvarima lirski subjekt, prateći misli i osjeća je predmeta, traži sebe u njima pa čak i pokušava naučiti nešto od njih, a među karakteristikama određenih predmeta izdvaja se i vjernost pa tako u pjesničkoj prozi „Kapetanov dalekozor“ („Luneta kapitana“) dalekozor ostaje vjeran svojem vlasniku i nakon njegove smrti, zauvijek pokazujući na more koje je vezano uz čovjeka kojem je služio (Božyk, 1990: 45):

*Kupio sam ga u Napulju od uličnog prodavača. Navodno je pripadao
kapetanu jedrenjaka Maria koji je potonuo nedaloko Zlatne obale na
sunčan dan pod tajanstvenim okolnostima. Čudan predmet.*

---

²⁶ vlastiti prijevod

*U što god da ga usmjerite, možete vidjeti samo dvije plave pruge –
jednu tamno safirnu, a drugu modru.²⁷*

Božyk kaže (Isto) da je to svojstvo predmeta koje ne primjećujemo – njihovu privrženost ljudima – Herbert istaknuo i u pjesmi „Stolić“ („Stolek”) :

*kako da ti iskažem svoju zahvalnost divljenju
odazivaš se uvijek na poziv očiju
velikom nepokretnošću jezikom znakova tumačiš
bijednom umu: stvarni smo –
na koncu vjernost stvari otvara nam oči²⁸*

Zdzisław Najder (2000: 148) smatra da je Herbertova etika vjernosti našla najjasniji izraz u „Poruci gospodina Cogita“ koja pripada ciklusu pjesama o jednom od najpoznatijih lirskih likova u Poljskoj književnosti, pjesnikovom alter egu - Gospodinu Cogitu.

5.2. Gospodin Cogito

Pjesme o Gospodinu Cogitu prvi se put pojavljuju u istoimenoj zbirci objavljenoj 1974. godine nakon čega postaju prisutne i u narednim Herbertovim zbirkama te dovode do rasta popularnosti Herbertove poezije u Poljskoj, ali i u inozemstvu. Ciklus pjesama o Gospodinu Cogitu primjer je lirike maske, obliku posredne lirike u kojem je „lirski subjekt relativno blizak ili barem razumljiv autoru u vrijednosnom, svjetonazorskom registru, ali progovara kroz nekog drugog: poznatu osobu, kolektiv, predmet, drugo biće s ciljem dopiranja do prave prirode, esencije stvari koje nisu tako očite i jasne“ (Čilić, 2020: 170), odnosno svemu pristupa sa sumnjom i propitkivanjem. U pjesmama kao što su „Gospodin Cogito promatra svoje lice u ogledalu“ („Pan Cogito obserwuje w lustrze swoją twarz“) i „O dvjema nogama Gospodina Cogita“ („O dwu nogach Pana Cogito“) vidimo kako on nije sveden samo na um, on je zapravo misleće tijelo te ima svoju biografiju, strahove, sklonosti (Isto: 172). „Gospodin Cogito nije mnogo mudriji ni samouvjereniji od mnogih svojih suvremenika i sunarodnjaka. Ono što ga

---

²⁷ vlastiti prijevod

²⁸ prevela Čilić, Đurđica (2023: 16)

izdvaja je to što pokušava razmišljati da dok se bori s neizvjesnošću i sumnjom, pokušava spasiti svoju sposobnost samostalnog mišljenja“ (Barańczak, 1974). Otud mu i ime temeljeno na načelu Descartesove racionalističke filozofije: cogito ergo sum (mislim, dakle jesam), a njegov se skeptičan stav prema svemu može povezati i s manje poznatim Descartesovim načelom dubito ergo cogito – sumnjam, dakle mislim! (Čilić, 2009: 269).

Herbert je kroz lik Gospodina Cogita utjelovio svijest suvremenog čovjek koji „iza sebe ima ratove i promjene režima, oko sebe - paradokse svakodnevice, a pred sobom - nade i strepnje budućnosti. On je intelektualac, ali se ne izdvaja iz mase i ne želi njome dominirati; njegov osjećaj individualne svojstvenosti se bori s potrebom da se nađe među drugim ljudima“ (Barańczak, 1974) pa tako u pjesmi „Molitva Gospodina Cogita – putnika“ („Modlitwa Pana Cogito – podróznika“), čitanoj iz etičkog rakursa (Čilić, 2020: 173) on iznosi svoju prošnju Bogu govoreći:

pomozi mi

/.../

da razumijem druge ljude druge jezike druge patnje

/.../

a nadasve da budem ponizan

to znači onaj koji traži izvor²⁹

u čemu se vidi očita želja za razumijevanjem ljudi oko njega, izlaskom iz svojeg osobnog prostora s ciljem spoznaje tuđih patnji i razvijanja empatije. U ovoj se pjesmi dakle naglašavaju vrijednosti koje Herbert često ističe kao primarne u svojim djelima: suosjećanje i poniznost.

U pjesmi „Čudovište Gospodina Cogita“ („Potwór Pana Cogito“) Herbert opet tematizira totalitarni režim koji je prikazan kao čudovište, ali za razliku od svetog Juraja koji je mogao *precizno ocijeniti / zmajevu snagu i pokrete* i dobro proučiti neprijatelja, *Gospodin Cogito / u gorem je položaju jer čudovište Gospodina Cogita / lišeno je dimenzija / teško ga je opisati / opire se definicijama / ono je poput ogromne depresije / razvučene nad zemljom.*

Čudovište emitira otrovnu ideologiju koja *truje izvore / uništava građevine uma / plijesni prekriva kruh* i stvara nebrojne žrtve. I dok postoje oni koji govore *da je moguć suživot / s čudovištem*, prihvatiti život u laži i neslobodi *plitko disati / praviti se da nas nema, Gospodin Cogito želi krenuti / u neravnopravnu bitku* koja će vjerojatno završiti njegovim porazom, ali

---

²⁹ Prevela Čilić, Đurđica (2023: 116)

„ostaje da se, iako svjesni uzaludnosti borbe, potrudimo spasiti ono čemu prijeti raspad i uništenje ništavilom“ (Bal Nowak, 2010: 19). Slično je razmišljanje izneseno i u pjesmi „Poruka Gospodina Cogita“.

5.2.1. Poruka gospodina Cogita – etički manifest i izraz vjernosti

Poruka Gospodina Cogita, djelo u obliku popisa zapovijedi za suvremenog čovjeka, jedna je od najpopularnijih i najcjenjenijih poljskih pjesama druge polovice 20. stoljeća, a vrhunac popularnosti doživljava 1980-ih, tijekom razdoblja izvanrednog stanja, kada je objavljivana u ilegalnim časopisima, čitana među studentima, na prosvjedima Solidarnosti, tijekom podzemnih okupljanja, kao inspiracija i motivacija u borbi protiv režima (Nawarecki, 1999: 147). Tako je pjesmu zahvatio „domoljubno-katolički poljski mit iako se ona nalazi u suprotnosti od toga, ne donoseći radosnu vijest o spasenju duše ili nacije, nego zlokobnu najavu poraza, izdaje, ismijavanja, sudbine žrtava ubijenih na smetlištu“ (Isto) te potičući na nesebično junaštvo i pridržavanje etičkih standarda zato što su ona ispravna, a ne zato što će to donijeti slavu i nagradu. Zapravo, mnogi su dijelovi ove pjesme u suprotnost s kršćanskim uvjerenjima kao što je stih: *i ne opraštaj zaista nije na tebi* te nazivanje prijezira bratom, pišući ga velikim slovom čime posebno naglašava njegovu važnost. Aleksandra Nawarecki (Isto: 149-150) daje vrlo zanimljiva semantička tumačenja riječi „prijezir“ („pogarda“) u ovoj pjesmi. Prvo je povezano s povijesnom promjenom značenja riječi „gardzina“ koja je do 16. stoljeća u poljskom jeziku značila „heroj“, „junak“ pa se autorica pita je li Herbert mogao čuti drevni odjek herojske čvrstoće u suvremenom prijeziru. Drugo je tumačenje povezano s francuskom riječi „garda“ što znači „nadzor“ ili „straža“, a na poljskom „izbočina na ručki mača“ ili „zaštitni pokret u boksu (obrana rukom pred udarcem protivnika)“, dakle povezano je s „duhom čiste i sofisticirane borbe, oplemenjujući sraz, poštujući pravila. S duhom viteštva, koji vam dopušta da se borite samo prema pravilima, samo s protivnicima dostojnim sebe, a potpuno zanemarujete nečasne protivnike kao što su *špije, krvnici i kukavice*“ (Isto: 150). Ove su herojske i časne karakteristike vidljive i kod Gilgameša, Hektora i Rolanda koji su izabrali smrt kako im čast ne bi bila okaljana te pokazali viteški prijezir prema nedostojnom bijegu i time definirali svoj viteški kodeks vjernosti koji je Herbertu toliko privlačan. Gilgameš, Hektor i Roland su zapravo kulturni simboli i utjelovitelji vrijednosti koje autorski subjekt zagovara. „Ta simbolička imena europske i svjetske tradicije prizivaju sumersku, starogrčku i starofrancusku književnost odnosno kulturno nasljeđe. Ono lirskom ti pruža uzore i nudi

putokaz“ (Čilić, 2020: 173). Još jedna od vrijednosti koja je naglašena u ovoj pjesmi je i poniznost odnosno skromnost izražena riječima:

čuvaj se ipak nepotrebna ponosa

promatraj u ogledalu svoje klaunsko lice

ponavljaj: pozvan sam – zar nije bilo boljih?

U zadnjemu stihu koji glasi: *Budi vjeran Idi* je vidljiva određena proturječnost između dvije zapovijedi s obzirom da je inače u Herbertovim pjesmama vjernost povezana s ostankom, a ne odlaskom, pa tako u pjesmi „Život ratnika“ („Żywot wojownika“), vjerni vojnici ne mogu ostaviti mrtvo tijelo maršala, a protagonist pjesme „Povratka prokonzula“ najavljuje: *Odlučio sam se vratiti* (Nawarecki, 1999: 154), ali ako se vratimo na ranije stihove iz pjesme „Poruka Gospodina Cogita“ kao što su: *Idi kamo su pošli oni do mračnog kraja/ idi uspravan između onih što su na koljenima* vidimo da to *Idi* ne znači doslovan odlazak već ići tragom prethodnika u *mračni kraj*, što ujedno znači put u smrt“ (Isto: 155), odnosno ići tragom onih koji su do kraja ostali vjerni i slijediti njihov primjer, pretvoriti svoju vjernost u akciju.

Vrlina kao što je vjernost postaje vrijedna tek onda kad se ona pretvori u aktivnost, „biti vjeran znači prakticirati habitus: paziti na ono što je bitno, čuvati načela, pokušavati ih prakticirati svaki dan. Vjernost postaje predikat uspravnog stava, a kao rezultat - predikat vrline postojanosti. Za Herberta je zahtjev vjernosti dužnost izražena kroz djelovanje. Dužni smo biti vjerni sebi, drugima, naslijeđenoj kulturnoj baštini: mediteranskoj i kršćanskoj. Iako ništa više nije kao prije i svijet se neprestano mijenja, glavne vrijednosti ostaju iste, a temeljne među njima su ljudsko dostojanstvo i humanost. Čuvati ih znači biti im vjeran“ (Bal Nowak, 2010: 18). Vjernost kao habitus dakle znači „djelovanje prema viteškom kodeksu, junački, na život i smrt, bez ikakvih kalkulacija“ (Sikora, 2019: 325) odnosno hrabro postupanje u skladu sa svojim vrijednostima čak i kad znamo da nećemo izaći kao pobjednici jer je „moralna ispravnost neodvojiva od rizika, a nagrada za nju može izostati“ (Čilić, 2020: 172) kao što u pjesmi „Trn“ („Tarnina“) mladi vojnici odlaze u rat, u borbu za svoju domovinu, unatoč najgorim predviđanjima:

taj grm kraj puta krši

sporazum opreznih

i je

*kao lijepi mladi dobrovoljci
koji ginu na prvi dan rata u novim odorama
potplati cipela jedva ispisani pijeskom
kao prerano ugašene zvijezde poezije
poput školskog izleta kojeg je odnijela lavina
poput onih koji jasno vide u tami
poput pobunjenika koji idu suprotno od satova povijesti
usprkos najgorim predviđanjima unatoč svemu započinju
/.../*

*netko ipak mora imati hrabrosti
netko mora početi³⁰*

5.3. Herbert i Elzenberg

Stavljanje vjernosti na vrh tablice vrijednosti povezuje Herberta s profesorom Henrykom Elzenbergom, čovjekom koji je imao veliki utjecaj na njegovo stvaranje, a posebice na njegova etička stajališta. Herbert je upoznao Elzenberga na studiju filozofije na Sveučilištu Nikole Kopernika u Toruńu. Henryk Elzenberg „cijenio je neovisnost, individualizam i samoću. Bio je mislilac kojemu je jedna od najvažnijih zadaća bila očuvanje intelektualne i političke neovisnosti. Nije pripadao glavnim filozofskim školama svoga vremena“ (Sznajderski, 2017: 463) i upravo je na to poticao i svog učenika Herberta. Obojica su imali mnogo zajedničkih pogleda: od poezije i njezine uloge u društvenom i individualnom životu, preko pune neovisnosti o komunizmu koji je tada vladao u zemlji, do zajedničkog pojma filozofije, tvrdi Tadeusz Sznajderski (Isto). Posebno ih je povezal njihovo neslaganje s komunističkom vlasti i odbijanje da se priklone toj ideologiji, kao što su činili neki od književnika i intelektualaca, njihovih sunarodnjaka. Na vrhuncu staljinizma Elzenbergu je, zbog njegovih stajališta, bilo zabranjeno predavati na sveučilištu, te je vodio ilegalne seminare u svojem domu, a Herbert je, odbijajući pisati propagandnu poeziju, živio kao slobodni pjesnik u neimaštini, na margini (Wilczek, 2009: 1505). Utjecaj Elzenbergovog učenja na Herberta, ali i Herbertovo poštovanje prema Henryku kao osobi najbolje se može iščitati u pjesmi „Za Henryka Elzenberga na obljetnicu njegova rođenja“ („Do Henryka Elzenberga w stulecie Jego urodzin“):

Što bih postao da te nisam upoznao – moj Učitelju Henryče

---

³⁰ vlastiti prijevod

*Koga prvi put oslovljavam imenom
S dužnom počasti koja priliči – Visokoj Sjeni*

*Bio bih do kraja života smiješni dječarac
Koji traži
Zadihanim povučeni posramljenim vlastitim postojanjem
Dječakom koji ne zna³¹*

Herbert u ovoj pjesmi opet koristi motiv kamena kao simbol čvrstog karaktera, koji je stvorio zahvaljujući Elzenbergu: *Tvoja sirova blagost nježna snaga / Naučili su me kako ostati u svijetu kao kamen koji razmišlja*, a koji mu je pomogao da ostane vjeran svojim vrijednostima u vremenu koje je doista bilo idiotska priča / puna buke i kriminala. Tu je opet vidljiva i kritika na komunističko razdoblje, režim koji se umjesto na razumu, slobodi govora i suosjećanju, vrijednostima za koje se zalagao Elzenberg, temeljio na nasilju i laži:

*Bio si okružen sofistima i onima koji misle čekićem
Dijalektički prevaranti štovatelji ništavila – gledao si na njih
Kroz naočale lagano zamagljene suzama
Pogledom koji oprašta i ne bi trebao opraštati*

Elzenbergovom utjecaju na Herbertova etička stajališta je posebno pridonijela činjenica da njegova učenja nisu bila samo deklarativna već je on prema njima i djelovao u svom životu, kao što je vidljivo i iz njegova odnosa prema komunističkim vlastima. Bio je, kao što Sznajderski kaže (2017: 467), etički maksimalist, a ponajviše se fokusirao na aksiologiju te je jedno od najvažnijih njegovih načela bilo „služenje vrijednostima, njihovo učenje i njihova implementacija kao najvažniji ciljevi u životu čovjeka – subjekta filozofiranja“ (Czeżowski 1969: 93). Svijet bez vrijednosti smatrao je barbarskim (Sznajderski, 2017: 467) pa tako u pjesmi „Marku Aureliju“ („Do Marka Aurelega“), posvećenoj Elzenbergu, Herbert piše:

*Laku noć Marko ugasi lampu
i zaklopi knjigu Nad glavom već
podiže se srebrna larva zvijezda
to nebo govori tuđim jezikom*

---

³¹ vlastiti prijevod

*to barbarski krik je strepnje
koji ne poznaje tvoja latinština
to strah vječni mrk strah
o krhko ljudsko kopno stao je*³²

Herbert u ovoj pjesmi uspoređuje odnosno izjednačava Elzenberga i Marka Aurelija: „Elzenberg je bio kažnjen od strane komunista zbog podučavanja filozofije prema onome što su osudili kao „notorni idealizam“; on je bio moderni Marko Aurelije koji je bespomoćno promatrao kolaps svog svijeta“ (Wilczek, 2009: 1506). Latinski jezik zapravo možemo gledati kao simbol civiliziranog svijeta, vrijednosti za koje se Elzenberg zalaže dok su barbari komunistička vlast koja govori tuđim jezikom, jezikom koji nije u skladu s Elzenbergovim vrijednostima te ih on ne može razumjeti, a samim time ne može prihvatiti njihove laži i propagandu (Isto). Kada u okolnostima barbarskog svijeta pojedinac zadrži svoja uvjerenja, čak i ako to označava poraz, pa i smrt, on je sačuvao svoje dostojanstvo i napravio herojski izbor (Opacka - Walasek, 1996: 88). „Taj poluporaz - izgubiti život, ali spasiti ljudskost - posljednja je prilika da se ostane vjeran sebi i vjeran svijetu ljudi“ (Isto).

Iz toga proizlazi i sljedeće Elzenbergovo etičko načelo, a to je poduzimanje akcije, a ne pasivno prihvaćanje situacije i naglašava „hrabrost kao posebno važnu vrlinu, koja je povezana s etikom odricanja u smislu da podrazumijeva čin hrabrosti po cijenu žrtvovanja nekog vlastitog dobra (užitka, zadovoljstva, zdravlja pa i života)“ (Kozdęba-Murray, 2020: 268). Herbert to isto ističe u već spomenutoj pjesmi: „Poruka Gospodina Cogita“ („Przesłanie Pana Cogito“) gdje kaže:

*budi odvažan kad razum izdaje budi odvažan
u konačnom obračunu samo to se računa*

Ovdje se čak ne radi toliko o fizičkoj hrabrosti već o „suprotstavljanju životnoj prijetnji u egzistencijalnom smislu, kako bi se vlastitoj sudbini dalo etičko značenje. Vrijednost svijeta i ljudske sudbine ne dolazi toliko izvana koliko iz unutrašnjosti čovjeka, koji svoju dušu izražava u djelima hrabrosti. Ovo je izjava u stoičkom duhu i u duhu Pascala, koji je bio blizak i Elzenbergu i Herbertu“ (Kozdęba-Murray, 2020: 269). Elzenberg je hvalio određene stoičke vrline kao što je konstantan rad na sebi i težnja za određenim vrijednostima, ali je također

---

³² Preveo Blažina, Dalibor (2009: 11)

kritizirao stoičku pretjeranu refleksiju, konstantno razmišljanje i analiziranje koje dovodi do nedostatka akcije i gubitku u borbi, što je Herbert predstavio u pjesmi „Fortinbrasova elegija“ („Tren Fortynbrasa“) u kojoj je Hamletova sklonost pretjeranom analiziranju i intelektualiziranju dovela do trijumfa Fortinbrasa koji je djelovao (Kowalik, 2017: 445):

*Ovako ili onako morao si umrijeti Hamlete nisi bio za život
vjerovao si u kristalne pojmove, a ne u ljudsku glinu³³*

Iako se u ovoj pjesmi kritizira Hamletov nedostatak akcije, to ne znači da Herbert staje na stranu Fortinbrasa i da njegove postupke smatra moralno ispravnima. „Fortinbrasova elegija“ je zapravo odličan prikaz pjesme u kojem je aksiologizacija provedena na suptilan način (Opacka-Walasek, 1996: 95). Herbert poštuje čitatelja i njegov intelekt i ne donosi zaključke za njega, što je tipično za Herbertovu poeziju, on ne nameće vlastiti moral već ostavlja čitatelju izbor kako bi donio vlastiti sud. Tako u ovoj pjesmi nudi argumente, predstavlja aksiome Fortinbrasa i Hamleta prema kojima bi čitatelj, misleći i svjesni čovjek, trebao donijeti konačni sud o tome koji je od ovih dvojice likova bolji kao vladar. Ipak, ovaj objektivni prikaz njihovih karakteristika ne znači da ne postoji određena subjektivnost kod Herberta. Fortinbras ima sve osobine pobjednika: razuman je, praktičan i pragmatičan, ali svojom hladnoćom i emocionalnom distancom odbija, baš kao i oblik njegove vladavine koji prijeti slobodi i demokraciji (Isto):

/.../

*bit će to moji potezi prije preuzimanja vlasti
treba grad zgrabiti za grlo i malo ga protresti*

/.../

*Zbogom prinče čeka me projekt kanalizacije
i dekret o problemu prostitutki i prosjaka
također moram smisliti bolji zatvorski sistem
jer kao što si dobro primijetio Danska je tamnica
Idem za svojim poslovima Danas u noći rodit će se
zvijezda Hamlet Nikad se nećemo sresti
ono što ostane nakon mene neće biti predmetom tragedije*

---

³³ prevela Čilić, Đurđica (2023: 69)

S druge strane, Hamlet je predstavljen kao viteška, idealistička figura i kod čitatelja izaziva suosjećanje, „poistovjećivanje s osobom prema kojoj je sudbina bila nepravедna, respekt prema pojedincima koji se odlikuju viteštvom, rađanje odgovornosti za vrijednosti koji su u opasnosti a ne bi trebale nestati“ (Isto: 94-95).

Elzenbergova etika se dakle temelji na neodstupanje od vlastitih vrijednosti i herojskom djelovanje u situacijama za koje znamo da će završiti našim porazom, pa čak i smrću, a sve to rezultira vjernošću koja zauzima prvo mjesto i u Herbertovoj i u Elzenbergovoj aksiologiji. Još jedan aspekt Elzenbergovih razmišljanja koji je imao veliki utjecaj na Herberta je veza između estetike i etike.

5.3.1. Etika i estetika

Kod Elzenberga su etika i estetika usko povezane, ali je on naglašavao razliku između dva oblika estetike: hedonističkog i aksiološkog. Hedonistički esteticizam znači egoistično korištenje „lijepog“, „otimanje vrijednosti predmeta za zasićivanje vlastitih potreba dok aksiološki znači prepoznavanje vrijednosti predmeta, kontempliranje ljepote umom kako bismo istinski uživali“ (Kowalik, 2017: 444) i tu dolazi do borbe između etičke i estetske strane gdje čovjek mora imati dovoljno snažan karakter kako bi se odupro kušnjama hedonističke estetike (Isto). Upravo u okviru aksiološke estetike spada i jedna od najpoznatijih pjesama Zbigniewa Herberta „Moć ukusa“ („Potęga smaku“). Ova je pjesma posvećena znanstvenici iz bliskog kruga Herbertovih prijatelja, Izydori Dąbskoj, koja je u vrijeme komunističke vladavine prkosila totalitarnim vlastima i branila etičke vrijednosti za koje se i Herbert zalagao. Justyna Miklaszewska (2009: 314) kaže da se ova pjesma može tumačiti na tri načina: kao prigodna pjesma posvećena Izydori Dąbskoj, koja aluzivno hvali njezin karakter i životni stav (posveta), kao politička poema koja opisuje stanje kolektivne svijesti dijela poljske inteligencije u doba socijalizma (odbijanje, neslaganje i tvrdoglavost) i kao filozofska (metafizička) pjesma koja predstavlja problem iz područja aksiologije, prepoznavanje estetskih (a ne samo etičkih) vrijednosti kao temelja za prosuđivanje o politici (*estetika može biti od pomoći u životu*).

Zapravo, sva tri tumačenja se međusobno preklapaju. Dąbska je bila dio poljske inteligencije koja je izražavala neslaganje s postulatima komunizma, tj. u prosuđivanju tih političkih postulata korištena je estetika. „Etičko–estetička međuovisnost u pjesmi iskazana je

delikatnošću lirskog subjekta koji pred neotesanim kušnjama političke svakodnevice odgovara odbijanjem poslušnosti i svoj etički izbor opravdava pitanjem ukusa“ (Čilić, 2020: 160):

Za to uopće nije trebao snažan karakter

Naše odbijanje neslaganje i upornost

Imali smo djelić nužne hrabrosti

Premda je to bilo pitanje ukusa

Da ukusa

*U kojem su vlakna duše i hrskavice savjesti*³⁴

Herbert u ovoj pjesmi koristi zamjenicu mi, misleći pritom na svoju generaciju, na umjetnike i intelektualce čije su *oči i uši odbile su poslušnost* ideologiji čija je estetika bila neprivlačna: *vrlo ružne djevojke crvenih ruku /.../ njihova je retorika bila odveć jadona / (Marko Tulije okretao se u grobu) /.../ dijalektika krvnika nikakva štovanja u prosuđivanju / sintaksa lišena ljepote konjunktiva*, a njihov snažan sustav vrijednosti, vjernost vlastitom ukusu i *vladarima njihovih čula* rezultira, kao što je više puta naglašeno u radu, izostankom nagrade: *Da ukusa / koji nalaže izaći namrštititi se procijediti porugu / pa makar i po cijenu pada neprocjenjiva kapitela tijela / glave*. „Čini se da starogrčki ideal kalokagatija, koji se sastoji u skladu lijepog i dobrog, ovdje ima svoj nastavak ili neku vrstu objašnjenja. Ukus, moćno oružje u borbi protiv opasnog, iako često banaliziranog zla, štiti od pogrešnog izbora ili postupka“ (Bal Nowak, 2010: 20).

Herbert progovara o povezanosti estetike i etike i u pjesmi „Gospodin Cogito o vrlini“ („Pan Cogito o cnocie“). U ovoj je pjesmi dolazi do personifikacije vrline, prikazana je kao estetski neprivlačna žena, naziva ju se *plačljivom usidjelicom /.../ smiješna kao strašilo za ptice / kao san anarhista / kao životi svetaca* što je čini neprivlačnom *generalima, vladarima, pravim muškarcima*, ali upravo u tome leži ironija. Ovi predstavnici muževnosti i moći nisu sposobni braniti vrijednost „mediteranske tradicije kojoj dugujemo i samo postojanje pojma vrline. Jer ako prihvatimo da koncept ovog pojma potječe iz filozofskih krugova grčko-rimske antike, ne možemo ne shvatiti da je vrlina u ovom posebnom smislu poljski ekvivalent latinske riječi „virtus“, koja pak dolazi od riječi „vir“ (muž, muškarac, hrabar čovjek). Ova etimologija omogućuje prevođenje „virtus“ ne samo kao „vrlina“, već i kao „muževnost“, „hrabrost“, „postojanost““ (Barańczak, 1990: 79). Zapravo ironično, vrlina je pravi iskaz hrabrosti i

---

³⁴ Preveo Blažina, Dalibor (2009: 45)

istinske muževnosti, *ona izvlači iz ropotarnice / Sokratov portret / križić slijepjen od kruha / stare riječi*, pozivajući se na antičku filozofiju te kršćansku i književnu tradiciju čime naglašava kako vrlina pripada prošlosti, antici, vremenima u kojima su vrijednosti bile branjene životom dok je suvremeni svijet ispunjen površnošću, hedonizmom, *zavedeni žamorom veličanstvenog života*, zavoljeli bi vrlinu kad bi *bila samo malo mlađa / malo ljepša /.../ kao Liz Taylor / ili božica pobjede*. Ovdje je možda još bolje prikazan problem između Elzenbergove hedonističke i aksiološke estetike. Vrlina označava žrtvu, odricanje i ne služi zadovoljenju vlastitih potreba nego moralnoj ispravnosti, postupanju u skladu s vječnim vrijednostima i dužnosti. Dakle, vrlina je ovdje prikazana kao estetski ružna, ali moralno i aksiološki lijepa jer ostaje vjerna, *nesnosna u svojoj upornosti* i kao Dąbska i ostatak poljske inteligencije iz „Moći ukusa” ne *slijedi duh vremena i ne njiše bedrima u taktu moderne glazbe*. Małgorzata Mikołajczak konstatira (2013: 54) da Herbert ističe vrijednost onoga što je neglamurno, što ide ruku pod ruku s poteškoćama jer iz toga proizlazi pravi smisao života.

6. Zaključak

Herbert je pjesnik koji se odupirao dominantnim ideologijama i kušnjama svojeg vremena. Doživio je dvije velike tragedije poljskog naroda: Drugi svjetski rat i totalitarizam, koji su uvelike ograničili slobodu poljskog stanovništva, a samim time i poljskih intelektualaca i književnika čije je djelovanje i pisanje bilo limitirano cenzurom zbog čega ni sam Herbert dugo nije objavljivao. Ali iako su njegove pjesme bile pisane „za ladicu“, njegova politička i etička stajališta nisu. Herbert se zajedno sa svojim kolegama javno borio protiv komunističkog režima, a njegov čvrst moral je doveo do toga da živi u siromaštvu i na marginama.

Kada su Herbertove pjesme napokon „izašle iz ladice“, čitane su s velikom pažnjom i respektom, pogotovo među etički osviještenim čitateljima, zbog svoje moralne dimenzije i nepotkupljivosti njihovog autora. Herbert je svoj politički komentar najčešće iznosio kroz alegoriju, ali ne zato da bi izbjegao cenzuru već kako bi njegove pjesme bile apstrahirane od konkretne društvenopolitičke situacije i dobile dimenziju univerzalnosti koja ih čini razumljivima i u drugim kontekstima u kojima vladaju totalitarni sustavi i despotski vladari. Također, Herbert je u svojim pjesničkim prozama često koristio elemente basni i bajki jer su mu ovi oblici omogućili da pokaže apsurdnost i grotesknost komunističkog režima koji je svojim parolama i kičastim jezikom nudio vrijednosti koje je Herbert smatrao iznimno neukusnima. „Od početka nije vjerovao optimizmu fasadnih ideoloških i političkih pokreta; u pretpostavljenoj dinamici i budućem usmjerenju potonjeg naslutio je smrtonosni smrad ništavila i nepovezanost sa sudbinom pojedinca, konkretnog čovjeka. Žive vrijednosti nalazio je drugdje: u sjećanju, prošlosti, tradiciji i kulturi“ (Burka, 1984) pa se tako u svojoj poeziji često poziva na antiku, mitove, književnu tradiciju, i iako im pristupa kritički, u njima vidi obrasce ponašanja koji bi mogli biti putokaz suvremenom čovjeku.

Na vrhu tablice Herbertovih vrijednosti nalazi se vjernost. Vjernost za Herberta označava aktivnost, spremnost u svakom trenutku riskirati, biti hrabar, oduprijeti se ideologiji iako to često podrazumijeva izostanak nagrade što je najbolje opisano u pjesmi „Poruka Gospodina Cogita“, Herbertovom etičkom manifestu. Vjernost je u Herbertovoj poeziji izražena i kroz dužnost prema našim mrtvima, žrtvama povijesti. On naglašava važnost svjedočanstva kako oni ne bi pali u zaborav. S obzirom da ih povijest često izostavlja i zaboravlja, Herbert ulogu kroničara dodjeljuje poeziji koju vidi kao jedini način da se u vremenu u kojem vladaju propaganda i laž zadrži sjećanje na žrtve takvih režima, na one koji su ostali vjerni unatoč riziku.

Iako piše o političkim problemima, Herbert nije politički pjesnik, zapravo je antipolitički pjesnik koji se ne priklanja nijednoj partiji ni ideologiji. On je pjesnik empatije, morala i etike, ali ne onaj koji patronizira i nameće svoje stavove, već onaj koji čitatelju ostavlja izbor, izbor koji određuje hoćemo li prihvatiti vrijednosti kao što su hrabrost, odgovornost, vjernost, suosjećanje koje zahtijevaju da se ponizimo, da se odrekemo sebičnosti i spoznamo patnje drugoga, da riskiramo unatoč svim prijetnjama i možda čak izgubimo život; ili ćemo ići lakšim putem, putem oholosti, prebacivanja odgovornosti na druge i prepuštanja hedonističkim užicima. Herbertova moralna direktiva koju iznosi u intervjuu s Krystynom Nastulanka (1972: 15) daje njegov odgovor na ovu dilemu: „ako biraš između dva puta, uvijek izaberi onaj koji je za tebe teži“.

Literatura

Bal Nowak, Maria. 2010. *Akcenty nad nicością i prochem: Zbigniew Herbert-poezja jako habituacja*. Estetyka i Krytyka, 19(2). Dostępno na: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-c4ac621d-a4af-4d3c-bb52-009089ac3ac2>

Banachowicz, Joanna Małgorzata. 2020. *Zbigniew Herbert Węgrom—poeta niezłomny w służbie pamięci*. Zbigniew Herbert—poeta między kulturami Zbigniew Herbert—ein Dichter zwischen den Kulturen, str. 41. – 54 Dostępno na: <https://opus4.kobv.de/opus4-euv/frontdoor/deliver/index/docId/1131/file/Herberteindichter.pdf>

Barańczak Stanisław, 1974. *O czym myśli Pan Cogito*, Fundacja Herberta. Dostępno na: <https://fundacjaherberta.com/zbigniew-herbert/tworczosc/zbigniew-herbert-czytany-przez-krytykow/o-czym-mysli-pan-cogito/>

Barańczak, Stanisław, 1990. *Cnota, nadzieja, ironia (Zbigniew Herbert, Pan Cogito o cnocie)*. Tablica z Macondo. Osiemnaście prób wytłumaczenia po co i dlaczego się pisze, Aneks, Londyn, s. 71–85.

Bożyk, Joana. 1990. *Studia przedmiotów w prozie poetyckiej Zbigniewa Herberta*. Prace Polonistyczne Studies in Polish Literature 46, str. 39-49 Preuzeto s: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Prace_Polonistyczne_Studies_in_Polish_Literature/Prace_Polonistyczne_Studies_in_Polish_Literature-r1990-t46/Prace_Polonistyczne_Studies_in_Polish_Literature-r1990-t46-s39-49/Prace_Polonistyczne_Studies_in_Polish_Literature-r1990-t46-s39-49.pdf

Burka, Tomasz. 1984. *Herbert – Linia wierności*. Fundacja Herberta. Dostępno na: <https://fundacjaherberta.com/zbigniew-herbert/tworczosc/zbigniew-herbert-czytany-przez-krytykow/herbert-linia-wiarnosci/>

Czeżowski, Tadeusz. 1969. *Henryk Elzenberg jako teoretyk etyki*. Etyka, 4, str. 91-102. Dostępno na: <https://etyka.uw.edu.pl/index.php/etyka/article/view/231>

Carpenter, Bogdana. 1984. *The Prose Poetry of Zbigniew Herbert: Forging a New Genre*. The Slavic and East European Journal 28, no. 1, str. 76–88. Dostępno na: <https://www.jstor.org/stable/307088>

Carpenter, Bogdana. 1987. *Zbigniew Herbert, The poet as a witness*. The Polish Review 32, no.1, str. 15–14. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/25778247>.

Carpenter, Bogdana i John. 1980. *Zbigniew Herbert: The poet as conscience*. The Slavic and East European Journal, str. 37-51. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/307340>

Coetzee, J. M. 1990. *Zbigniew Herbert and the Figure of the Censor*. Salmagundi, no. 88/89, str. 158–75. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/40548475>

Čilić, Đurđica. 2009. *Etički imperativ Zbigniewa Herberta u Herbert, Zbigniew. Moć ukusa*. Zagreb: Disput, str 261-272.

Čilić, Đurđica. 2020. *Tri lica autora. Miłosz, Różewicz i Herbert*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Franaszek, Andrzej. 1998. „róza w czarnych włosach“, fragment knjige *Ciemne źródło*: Londyn. Fundacja Herberta. Dostupno na: <https://fundacijaherberta.com/zbigniew-herbert/tworczosc/zbigniew-herbert-czytany-przez-krytykow/roza-w-czarnych-wlosach/>

Gautier, Brigitte. 2013. *Overcoming the Burden of History. The Poetry of Tadeusz Gajcy, Czesław Miłosz, and Zbigniew Herbert*. The Sarmatian Review, 33(01), str. 1715-1723. Dostupno na <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=46592>

Gömöri, George. 1969. *Herbert and Yevtushenko On Whose Side Is History? Mosaic: A Journal for the Interdisciplinary Study of Literature* 3, no. 1, str. 50–61. <http://www.jstor.org/stable/24776191>.

Herbert, Zbigniew. 2004. *Dlaczego klasycy?*. Zeszyty Literackie 87, str. 5-31. Dostupno na: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=168373>

Herbert, Zbigniew. 2009. *Moć ukusa*. Prev. Blažina, Dalibor / Čilić, Đurđica / Malić, Zdravko i drugi. Zagreb: Disput.

Herbert, Zbigniew. 2023. *Naklon moje sjenke*. Prev. Čilić, Đurđica. Zagreb: VDZ.

Jakubowska-Ożóg, Alicja. 2012. *Zbigniew Herbert – motywy antyczne*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego nr 72, Seria Filologiczna, Dydaktyka 7. Dostupno na: https://www.ur.edu.pl/files/ur/import/private/77/IPID/czasopisma/dydaktyka/dydaktyka_7/Alicja_Jakubowska-Ozog_dydaktyka_7.pdf

Kowalik, Łukasz. 2017. *Henryk Elzenberg a istota stoicyzmu*. Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria. Dostępno na:

<https://journals.pan.pl/dlibra/publication/122136/edition/106464/content/przeglad-filozoficzny-nowa-seria-2017-no-4-henryk-elzenberg-a-istota-stoicyzmu-kowalik-lukasz?language=pl>

Kozdęba – Murray, Halina. 2020. *Wątki filozoficzne w twórczości Zbigniewa Herberta*. (Doktorski rad). Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, wydział filozoficzny.

Dostępno na:

https://wf.upjp2.edu.pl/download/GcGT8iNygGcC4cMz9TY25EWkRnRzpEPCwNCTUIQw8HYklcUIRpQG09PSYsCgUqPnlLe39EW1Z4R2YHKSwxDyNjJkRQcUJcT1Q2B285Oy8sS0tXMW8GLyIXTIYkBGIObHNMAC4teRU_bwMMDBwgAWk8DmN4UC1aJ3E1bjkQERcmDGYSJyYAOmhyLVc_b0liTERzPjJtfm4vAB0QdSdLOzwZAxcuC38NESccOXYeMTkRLwkOERcyA0IrPSc9BgMGPHxHMTkTQFh2CXcIKWtURDctPhs/zalacznik_nr_1_-_rozprawa_doktorska.pdf

Kramkowska-Dąbrowska, Agnieszka. 2008. " *Krasnoludki rosną w lesie*". *Żywiol groteski i mowy dziecięcej w prozie poetyckiej Zbigniewa Herberta*. Napis, 14, str, 441-446. Dostępno na: https://rcin.org.pl/Content/55458/PDF/WA248_65956_P-I-2795_dabrow-krasnoludki.pdf

Lam, Andrzej. 1976. *Diagolowość poezji Herberta*. Teksty: teoria literatury, krytyka, interpretacja. Str: 86-104. Preuzeto s: bazhum.muzhp.pl

Łukasiewicz, Jacek. 1995. *Poezja Zbigniewa Herberta*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

Miklaszewska, Justyna. 2009. *Estetyka i polityka: o wierszu Zbigniewa Herberta "Potega smaku"*. Dostępno na:

https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/58804/miklaszewska_estetyka_i_polityka_2009.pdf?sequence=1

Mikołajczak, Małgorzata. 2013. *Światy z marzenia: echa romantyczne w poezji Zbigniewa Herberta*. Wydawnictwo JMR Trans-Atlantyck: Kraków. Dostępno na:

http://zbc.uz.zgora.pl/Content/46229/swiaty_z_marzenia.pdf

Najder, Zdzisław. 2000. *Ojczyzna i naród w poezji Zbigniewa Herberta*. Ethos 4, str. 140 – 149. Dostępno na: http://dlibra.kul.pl/Content/29556/32936__Najder--Zdzislaw----_0000.pdf

Nastulanka, Krystyna. 1972. „*Jeśli masz dwie drogi...*”. *Rozmowa ze Zbigniewem Herbertem*. *Polityka* 1972 nr 9.

Nawarecki, Aleksandra. 1999. *Trzy ostatnie słowa Pana Cogito. O wierszu Zbigniewa Herberta 'Przesłanie Pana Cogito'*. *Kanonada. Interpretacje wierszy polskich (1939–1989)*. Dostępno na: http://www.sbc.org.pl/Content/75740/trzy_ostatnie_slowa_pana_cogito.pdf

Opacka- Walasek, Danuta. 1994. *Etyka-nie polityka: o wierszu Zbigniewa Herberta " Msza za uwięzionych"*. *Liryka polska XX wieku : analizy i interpretacje*, str. 111-127. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Dostępno na: <https://rebus.us.edu.pl/handle/20.500.12128/9866>

Opacka-Walasek, Danuta. 1996. „*...pozostać wiernym niepewnej jasności*” : *wybrane problemy poezji Zbigniewa Herberta*. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Dostępno na: <https://core.ac.uk/reader/225723370>

Paczkowski, Andrzej. 2001. *Pola stoljeća povijesti Poljske: 1939.-1989. godine*. Zagreb: Profil/Srednja Europa.

Popovic, Dunja. 2007. „*The Trace of a Hand Searching for Form*”: *Zbigniew Herbert, Classical Heritage and Poetry after Auschwitz*. *The Slavic and East European Journal*, Vol. 51, No. 1.: American Association of Teachers of Slavic and East European Languages. Dostępno na: <https://www.jstor.org/stable/20459422>

Rabęda, Małgorzata. 2020. *Polityczne aspekty recepcji twórczości literackiej Zbigniewa Herberta w Polsce—poeta (nie) obecny. Zbigniew Herbert—poeta między kulturami/Zbigniew Herbert—ein Dichter zwischen den Kulturen*. ATUT/Neisse, str. 175 - 188. Dostępno na: <https://opus4.kobv.de/opus4-euv/frontdoor/deliver/index/docId/1131/file/HerberteInDichter.pdf>

Sikora, Jerzy. 2019. *Ojczyzna według Zbigniewa Herberta*. *Bibliotekarz Podlaski Ogólnopolskie Naukowe Pismo Bibliotekoznawcze i Bibliologiczne*, 45(4), str. 315-332. Dostępno na: <https://bibliotekarzpodlaski.pl/index.php/bp/article/view/232>

Stanaszek, Maciej. n.d. [O zbirci *Hermes Pies i Gwiazda*]. *Fundacja Herberta*. Dostępno na: <https://fundacjaherberta.com/zbigniew-herbert/tworczosc/poezja/ksiazki-poetyckie-zbigniewa-herberta/hermes-pies-i-gwiazda/>

Sznajderski, Tadeusz. 2017. *Henryk Elzenberg i Zbigniew Herbert-niezależny mistrz i jego uczeń*. Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria, (4), str. 463-471. Dostępno na: bibliotekanauki.pl

Tymowski, Michał. 1999. *Kratka povijest Poljske*. Zagreb: Matica hrvatska.

Venclova, Tomas. n.d. *O wierszu „Powrót prokonsula“*. Fundacja Herberta. Dostępno na: <https://fundacjaherberta.com/zbigniew-herbert/tworczosc/poeta-w-oczach-poetow/o-wierszu-powrot-prokonsula/>

Wilczek, Piotr. 2009. *Marcus Aurelius, Henryk Elzenberg, and Zbigniew Herbert: An Encounter*. The Sarmatian Review, 29(03), str. 1505-1507. Dostępno na: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=213139>

Woiński, Łukasz. 2019. *Twórczość Zbigniewa Herberta na Węgrzech—szkic do historii recepcji*. Orbis Linguarum 53, str. 279-287. Dostępno na: bibliotekanauki.pl

Internetske stranice:

Dlaczego klasycy – interpretacja. 2022. Poezja.org.

https://poezja.org/wz/interpretacja/2974/Dlaczego_klasycy

Keeping faith with a city under siege: Zbigniew Herbert’s journey. 2022. The Age.

<https://www.theage.com.au/national/victoria/keeping-faith-with-a-city-under-siege-zbigniew-herbert-s-journey-20220302-p5a0yb.html>

Marzec 68. 2018. Dzieje.pl – Portal historyczny. <https://dzieje.pl/aktualnosci/marzec-68>

Ojczyzna i pamięć w poezji Zbigniewa Herberta. Instytut pamięci narodowej.

<https://wroclaw.ipn.gov.pl/wro/aktualnosci/93318,Ojczyzna-i-pamiec-w-poezji-Zbigniewa-Herberta.html>

Sažetak

Ovaj se diplomski rad bavi političkim i etičkim aspektima poezije Zbigniewa Herberta (1924. – 1998.) - jednog od najistaknutijih poljskih, ali i europskih književnika 20. stoljeća. S obzirom na iskustvo Drugog svjetskog rata i komunističkog režima u Poljskoj, Herbert se trudio oduprijeti previranjima povijesti i zauzeti jasan moralni stav, a cilj ovog rada je pokazati kako je to činio kroz svoju poeziju. Kroz analiziranje nekoliko njegovih pjesama nastojat će se iščitati Herbertov politički komentar odnosno na koje je načine opisivao i kako je percipirao političko stanje svog vremena; je li interpretacija njegove poezije ovisna samo o kontekstu u kojem je pisana; na koji je način književna i kulturna tradicija utjecala na njegova etička i politička stajališta te koje su vrijednosti na vrhu njegove aksiologije i srž njegovog etičkog manifesta.

Ključne riječi: Zbigniew Herbert, politika, etika, moral

Summary

This thesis explores the political and ethical aspects of the poetry of Zbigniew Herbert (1924 - 1998) - one of the most prominent Polish and European writers of the 20th century. Considering the experience of the Second World War and the communist regime in Poland, Herbert tried to resist the turmoil of history and take a clear moral stance, and the aim of this thesis is to show how he did it through his poetry. Through the analysis of several of his poems, we will try to read Herbert's political commentary, that is, in which ways he described and how he perceived the political situation of his time; does the interpretation of his poetry depend only on the context in which it was written; in which way the literary and cultural tradition influenced his ethical and political views and which values are at the top of his axiology and the core of his ethical manifesto.

Keywords: Zbigniew Herbert, politics, ethics, morality